

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, *Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, τομ. Α': *Ἡ ζωὴ του, ἡ δράση του, οἱ συγγραφές του* τόμ. Β': *Ἡ σκέψη του, ἡ προσφορά του, ἡ μεγαλωσύνη του*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1999, σχ. 21x14 ἐκ., σσ. 614 (= 230+384).

Ἀρίστη συμβολὴ στὴν διάδοσι καὶ ἀξιοποίησι τῶν Πατερικῶν πνευματικῶν θησαυρῶν εἶναι τὸ ὡς ἄνω δίτομο ἔργο τοῦ συναδέλφου κ. Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, ὁ ὁποῖος εἶναι διακεκριμένος θεράπων τῶν πατερικῶν σπουδῶν, ἀκαταπόνητος ἰχνηλάτης τῆς πατερικῆς σκέψεως. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνωστὸς ὄχι μόνον γιὰ τὴν ὀγκώδη πολύτομη Πατρολογία του, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλα πατρολογικὰ δημοσιεύματα. Ἰδιοτυπία τῆς προσφορᾶς του εἶναι ὅτι δὲν περιορίζει τὸ πατρολογικὸ ἐνδιαφέρον του σὲ περὶ ὁρισμένα σχολαστικὰ γραμματολογικὰ πλαίσια, ἀλλ' ἐπὶ πλέον, ἀξιοποιώντας τὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο τῶν μεγάλων Πατέρων, προσπαθεῖ νὰ εἰσδύσῃ στὸ βάθος τῆς πνευματοκίνητης σκέψεώς τους, νὰ ἀνιχνεύσῃ τὸ νόημα τῶν στοχασμῶν τους καὶ νὰ συλλάβῃ θεωρητικῶς καὶ βιωματικῶς μέσα στὸ ἰδικό του προσωπικὸ κάτοπτρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ θαλεροῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματός του τὰ διαχρονικὰ δυναμικὰ μηνύματα τῶν Πατέρων, τὰ ὁποῖα ἔχουν πάντοτε ἐκπληκτικὴν ἐπικαιρότητα. Ἡ προσωπικὴ αὐτῆ βιωματικὴ ἐμπειρία ἔχει ὁδηγήσῃ τὸν κ. Παπαδόπουλο νὰ προβάλῃ ἐπίσης σὲ ἀξιόλογες συγγραφές του, τὸν Ὁρθόδοξο Μοναχισμό, ὅπως καὶ τὴν ζωὴ, τὸ ἔργο, τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν ἀκτινοβολία νεοπατερικῶν ἀσκητικῶν μορφῶν, ποὺ διαποτίζουν τὴν νεοελληνικὴ χριστιανικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ μὲ τὰ ζωογόνα πνευματικὰ ρεῖθρα τῶν μεγάλων Πατέρων, τὰ ὁποῖα μὲ ἀδιάκοπη ροὴ κατὰ τρόπον ἀθόρυβο καὶ συχνὰ μυστικὸ καταρδεύουν ἕως σήμερα τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Κοινωνίαν καὶ τὸν Πολιτισμό.

Μερικά από τὰ ζωογόνα αὐτὰ ρεῖθρα παρουσιάζει καὶ τὸ περὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου δίτομο ἔργο τοῦ κ. Στυλιανοῦ Παπαδοπούλου, ὁ ὅποιος στὸν Πρόλογο καὶ στὴν τελευταία σελίδα τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐξωφύλλου τῶν δύο τόμων ἐπισημαίνει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Οἱ μεγάλοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας μας ὑπῆρξαν θεοφώτιστοι, πνευματοκίνητοι. Συχνὰ ὅμως τὸ λησμονοῦμε καὶ προσπαθοῦμε ν' ἀντιμετωπίσουμε προβλήματα θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά, δηλαδὴ προβλήματα ζωῆς καὶ ἀπώλειας πνευματικῆς, μόνο μὲ τίς δικές μας δυνάμεις. Αὐτὲς ὅπωςδήποτε ὀφείλομε νὰ τίς ἐνεργοποιοῦμε, ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ φθάσουμε σὲ ὀρθὸ καὶ δημιουργικὸ ἀποτέλεσμα, στὴν ἀλήθεια.

»Ἐδῶ ἀκριβῶς οἱ μεγάλοι Πατέρες ἔγιναν γιὰ τοὺς αἰῶνες ὅλους καὶ γιὰ μᾶς δάσκαλοι... Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε ὀρθὰ σ' ἓνα ζήτημα τῆς ἐποχῆς μας, πρέπει νὰ δεχθοῦμε καὶ νὰ βιώσουμε ὅ,τι πρὶν ἀπὸ μᾶς δημιούργησαν μὲ τὸν φωτισμὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ θεολόγοι Πατέρες... Ὦντας πνευματοκίνητοι, ὅ,τι γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶπαν, (τοῦτο) καὶ μᾶς ἀφορᾷ καὶ πρέπει ν' ἀποτελεῖ βάση καὶ σημεῖο ἐκκινήσεως τῆς δικῆς μας προσπάθειας».

Στὸν Α' τόμο ὁ κ. Παπαδόπουλος, ἐκτὸς τοῦ Προλόγου καὶ τοῦ εὐσυνόπτου Πίνακος Περιεχομένων (σσ. 5-8), παρουσιάζει ἀφ' ἑνὸς σὲ μιὰ Γενικὴ Εἰσαγωγή τὴν ἀνατομία τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν προβλημάτων της (σσ. 9-20)· ἀφ' ἑτέρου τὴν καταπληκτικὴ ζωὴ καὶ δρᾶσι τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου (σσ. 21-91)· τρίτον σκιαγραφία τοῦ διδακτικοῦ καὶ συγγραφικοῦ ἔργου αὐτοῦ (σσ. 92-126)· τέταρτον κατὰ τάξι σὲ ὁμοειδεῖς θεματικὲς ἐνότητες τῶν ἔργων τοῦ ἱεροῦ πατρὸς (σσ. 127-171)· πέμπτον ἐπιλεκτικὴ ἑλληνικὴ καὶ ξένη Βιβλιογραφία (σσ. 172-217), *Συντομογραφίες* (σσ. 218-222) καὶ *Ἀναλυτικὰ περιεχόμενα* (σσ. 223 - 228).

Ὁ Β' τόμος, ποὺ ὑπερπηδᾷ τὰ παραδεδομένα πατρολογικὰ πλαίσια, εἰσδύει στὴν περιοχὴ τῆς Πατερικῆς Φιλοσοφίας, Θεολογίας καὶ Κοινωνιολογίας, παρουσιάζει μερικὲς χαρακτηριστικὲς ψηφίδες τοῦ θαυμασίου πολυχρώμου ψηφιδωτοῦ τῆς χρυσοστομικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία ἐμψυχώνεται ἀπὸ τὴν –ἱκανοποιοῦσα τὰ εἰδολογικὰ αἰτήματα καὶ αὐτῆς τῆς τόσο προβαλλομένης σήμερα Φιλοσοφικῆς Ἑρμηνευτικῆς– ἐρμηνευτικῆς μέθοδο, ἡ ὁποία ἀφ' ἑνὸς διευρύνει, ἐμπλουτίζει καὶ ἀπαλλάσσει ἀπὸ μονομέρειες καὶ ἀδυναμίες τὴν ἱστοριογραφικὴν ἐρμηνεία τῆς Ἀντιοχειανῆς σχολῆς, ἀφ' ἑτέρου συνδυάζει λεπτο-

λόγο και διονυχιστική έρευνα, θεολογικές-δογματικές αναλύσεις και οικόδομητική διδαχή και τρίτον με τόν φωτισμό τοῦ πάντοτε δρώντος μέσα στην Ἐκκλησία ἁγίου Πνεύματος ἀνιχνεύει τὸ «κεκρυμμένον βάθος» τῶν χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Τέτοιες ψηφίδες χρυσοστομικοῦ στοχασμοῦ, ποὺ προβάλλονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἱ. πατρὸς κατάφασις τῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παιδείας, ποὺ συμβιβάζονται πρὸς τὴν Ἀγία Γραφή (σσ. 9-18)· ἡ στάσις αὐτοῦ ἔναντι τοῦ συριακοῦ μοναχισμοῦ (σσ. 19-35)· οἱ διακηρύξεις του περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ (σσ. 36-65)· ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀναζήτησις τοῦ βαθύτερου νοήματος τῆς Γραφῆς καὶ ἡ προβολὴ αὐτοῦ διὰ τῆς θαυμασίας κηρυκτικῆς δράσεώς του (σσ. 66-113)· ἡ ἐμβάθυνσις στὸ μυστήριον τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τὴν «παρουσία» τοῦ Ἀγίου Πνεύματος (σσ. 114-151)· ἡ ὑπερβασίς τῶν χριστολογικῶν παρεκκλίσεων (σσ. 152-166)· ἡ διδασκαλία, ποὺ ἀνέδειξε τὸν ἱ. Χρυσόστομον ὡς κατ' ἐξοχὴν Θεολόγον τῆς Εὐχαριστίας (σσ. 167-188)· οἱ κλασικοὶ λόγοι του περὶ ἱερωσύνης (σσ. 189-211)· οἱ περὶ ἐξομολογήσεως ἀπόψεις του (σσ. 212-220)· ἡ προβολὴ τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων (σσ. 221-236) καὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῆς θέσεως μέσα σ' αὐτὴν τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἀπ. Πέτρου (σσ. 237-251)· ἡ ὑπόδειξις τρόπων προστασίας τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὸν τότε καταδιώκοντα αὐτοὺς Ἰουδαϊσμό (σσ. 252-264)· οἱ θέσεις περὶ γάμου καὶ παρθενίας (σσ. 265-346)· ἡ ρωμαλέα διδασκαλία του περὶ ἐξουσίας, ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων (σσ. 347-355)· καὶ ἡ ἠθικοκοινωνικὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς περὶ πλούτου, ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ ἐργασίας (σσ. 356-374).

Καὶ ὁ Β' τόμος τοῦ ἔργου κατακλείεται ὑπὸ Πίνακος *Ἀναλυτικῶν Περιεχομένων* (σσ. 375-382).

Τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα πείθουν ὅτι τὸ περὶ Χρυσοστόμου δίτομο ἔργο τοῦ συναδέλφου κ. Στυλιανοῦ Παπαδοπούλου εἶναι ἀφ' ἐνὸς ἐξαίρετο δεῖγμα τῆς ἐλπιδοφόρου ἀνθήσεως καὶ καρποφορίας τῶν Πατερικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ἑτέρου ὠραῖος καρπὸς τῆς κριτικῆς ἐρμηνευτικῆς μελέτης πτυχῶν τῆς Θεολογίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τρίτον μεγάλη συμβολὴ στὴν προβολὴ τῶν Πατερικῶν θησαυρῶν.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

π. Δημητρίου Τζέρπου, Δρ. Θ., *Ἐφόδιον ζωῆς – Ἡ μετάδοση τῆς Θ. Κοινωνίας στοὺς ἀσθενεῖς πὺν ἀντιμετωπίζουν κίνδυνο θανάτου* (Συμβολή στὴν Ποιμαντική Λειτουργική, Ἐκδόσεις «Τῆνος», Ἀθήνα 2001, σχ. 21x14, σσ. 134.

Ἡ μελέτη αὐτή, πὺν εἶναι ἀφιερωμένη στὸν πνευματικὸ πατέρα τοῦ συγγραφέως Σεβ. Μητροπολίτη Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμο, μετὰ τὸν Πίνακα Περιεχομένων (σσ. 9-10) καὶ μετὰ τὸν Πρόλογο τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Τῆνος» κ. Ἀθαν. Σ. Λαγουροῦ (σσ. 11-13), εἰς 6 κεφάλαια ἐξετάζει *πρῶτον* τὴν Θεία Εὐχαριστία ὡς «τὸ τελευταῖον καὶ ἀναγκαιότατον ἐφόδιον» πρὸ τοῦ θανάτου (σσ. 31-46)· *δεύτερον* τὴ στέρησι τῆς Θείας Κοινωνίας ὡς ἐπιτίμιο καὶ τὴν κατ' οἰκονομίαν ἄρσί του σὲ κίνδυνο θανάτου (σσ. 47-54)· *τρίτον* τὴν προετοιμασία καὶ διατήρησι τῆς προοριζομένης γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς Θείας Κοινωνίας (σσ. 55-74)· *τέταρτον* τὴ μεταφορὰ τῆς Θείας Κοινωνίας ἔξω ἀπὸ τὸ ναὸ (σσ. 75-84)· *πέμπτον* τὶς κανονικὲς, τελετουργικὲς καὶ ποιμαντικὲς προϋποθέσεις μεταδόσεως τῆς Θείας Κοινωνίας στοὺς ἀσθενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετωπίζουν κίνδυνο θανάτου (σσ. 85-100) καὶ *ἕκτον* τὴν ἀπαγόρευσι τῆς μεταδόσεως τῆς Θείας Κοινωνίας σὲ ἥδη θανόντες (σσ. 101-109). Ἀκολουθοῦν *Ἀνακεφαλαίωσις - Συμπεράσματα* (σσ. 110-118), *Παράρτημα* (τελετουργικῆς ὑφῆς) (σσ. 119-124) καὶ *Βιβλιογραφία* (σσ. 125-134).

Ὡς γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ Πίνακος τῶν Περιεχομένων, ὁ πατὴρ Δημήτριος Β. Τζέρπος, ὁ ὁποῖος ἕως τώρα ἔχει δώσει ἐξαίρετα δείγματα λειτουργικῆς ἐρεῦνης μὲ ὑποδειγματικὴ χρῆσι καὶ ἑναρμόνισι τῶν καταλλήλων ἐπιστημονικῶν μεθόδων, στὸ νέο αὐτὸ πόνημα ἀνταποκρίνεται ἐπιτυχῶς στὸ οἰκουμενικῶν καὶ διομολογιακῶν διαστάσεων αἷτημα περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ συνδυασμοῦ τῶν λειτουργικῶν σπουδῶν μὲ τοὺς στόχους τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ σπουδαιότερο μέσο πρὸς προώθησι τῆς ἀναγκαίας γιὰ τὸ Χριστεπώνυμο ποίμνιο τῆς Ἐκκλησίας λειτουργικῆς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς, ἡ ὁποία σήμερα προβάλλεται στὸν τόπο μας ὀλοὲν καὶ περισσότερον.

Ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ μιὰ θεμελιώδη πτυχή τῆς λειτουργικοποιμαντικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐλάχιστα μέχρι σήμερα ἔχει διερευνηθῇ σὲ πλαίσια ἐπιστημονικὰ καὶ τῆς ὁποίας ἡ μελέτη ἐπικεντρώνεται ἀφ' ἑνὸς στὴν ἱστοριοθεολογικὴ διερεύνησι αὐτῆς καθ'

ἐαυτὴν τῆς ἐννοίας τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὡς τοῦ τελευταίου καὶ ἀναγκαιοτάτου ἐφοδίου γιὰ τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴ σὲ συσχετισμὸ μάλιστα τῆς διευρευνήσεως αὐτῆς μὲ τὸ αἶτημα τῆς ἀποκρούσεως διαφόρων παραχαράξεων τοῦ εὐχαριστιακοῦ ἥθους τῆς Ἐκκλησίας· ἀφ' ἑτέρου στὴν ἀπὸ τελετουργικῆς σκοπιᾶς διερευνήσι καὶ κωδικοποίησι τῆς σχετικῆς τελετουργικῆς τάξεως, δοθέντος ὅτι ἀπουσιάζουν ἐκ τοῦ ἰσχύοντος Εὐχολογίου σχετικὲς ὁδηγίες· καὶ τρίτον στὸν κριτικὸ ἔλεγχο τῶν ποιμαντικῶν προϋποθέσεων, ὑπὸ τις ὁποῖες μεταδίδεται ἡ Θ. Κοινωνία σὲ θνήσκοντες μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τόσον τῆς οἰκίας, ὅσον καὶ τῶν διαφόρων νοσηλευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ ἀσύλων.

Ἡ εὐστοχη καὶ κατὰ πάντα ἀρίστη αὐτὴ νέα μελέτη τοῦ κ. Τζέρεπου συντελεῖ στὴν ἀποκάθαρσι τῆς σπουδαιότητας λειτουργικῆς πράξεως τῆς μεταδόσεως τῆς Θ. Κοινωνίας στοὺς ἀσθενεῖς ἀπὸ διάφορες προσκολλήσεις σὲ ἐξωτερικοὺς τύπους, προκαταλήψεις ἢ καὶ δεισιδαιμονίες καὶ στὴν ἀνάδειξι τῆς εἰς κατ' ἐξοχὴν πρᾶξιν τόσον ὁμολογίας πίστεως στὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐκ μέρους τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τῶν οἰκείων αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἐπισημάνσεως τοῦ ἐπανευρισκομένου ποιμαντικοῦ δυναμισμοῦ μιᾶς προνομιούχου εὐκαιρίας ἐκφράσεως τῆς ἀγάπης τῆς Ἐκκλησίας ὡς μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ πάσχοντα μέλη τῆς.

Ἐπιτομὴ τῆς μελέτης αὐτῆς παρουσιάσθηκε ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὡς εἰσήγησις στὴν Ἡμερίδα Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, τὴν ὁποίαν ἡ Συνδικὴ Ἐπιτροπὴ Θείας Λατρείας καὶ Ποιμαντικοῦ ἔργου διωργάνωσε τὸ ἔτος 1999 στὴν Ἱ. Μονὴ Πεντέλης μὲ κεντρικὸ θέμα προβληματισμοῦ «*Ἡ Ποιμαντικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας στὰ Νοσηλευτικὰ Ἰδρύματα*».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἀρχιμ. Ἀστερίου Σ. Χατζηνικολάου, Θεολόγου - Φυσικοῦ, *Ἀρχὴ καὶ Τέλος τοῦ κόσμου - Κοσμολογία καὶ Ἁγία Γραφή*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος «Ὁ Σωτὴρ», Ἀθῆναι, Μάρτιος 2001, σχ. 21x14, σσ. 254.

Μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίησι καὶ χαρὰ ἀναγνώσαμε τὸ βιβλίο αὐτό, πού παρουσιάζει κατὰ ἐκλαϊκευμένο καὶ γλαφυρὸ τρόπο τὴ σύγκλισι τῆς Κοσμολογίας καὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου.

Ὁ πανοσιολογιώτατος θεολόγος καὶ φυσικὸς συγγραφεύς, ποὺ ἀνήκει στὴν ὁλονὲν καὶ περισσότερον διευρυνομένη τάξι τῶν ἐλλήνων κληρικῶν, ποὺ εἶναι πτυχιούχοι τόσον τῆς Θεολογίας ὅσον καὶ κάποι-
ας ἄλλης, ἀκόμη καὶ θετικῆς, ἐπιστήμης, εἶναι ἤδη γνωστὸς ἀπὸ τὸ ἐξ
159 σελίδων ἀποτελούμενο γλαφυρὸ βιβλίο του «Ὁ ἄνθρωπος μέσα
στὸ Σύμπαν», τὸ ὁποῖο ἐπίσης φέρει σ' ἐπαφὴ τὴν σύγχρονη ἐπιστημο-
νικὴ Κοσμολογία μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς πρὸς ἀπάντησι
στὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴ θέσι τῆς Γῆς ὡς κατοικίας τοῦ ἀνθρώπου μέσα
στὰ δυσεξαριθμητὰ πλήθη τῶν ἄλλων ἀστρικῶν σωμάτων καὶ γιὰ τὸν
σκοπὸ τῆς δημιουργίας ὅλων αὐτῶν.

Στὸ νέο του βιβλίο ὁ σ. μετὰ τὴν *Εἰσαγωγὴν* (σσ. 5-10), στὴν ὁποία
τονίζει ὅτι οἱ σύγχρονοι Κοσμολόγοι ὁδηγοῦν «μέχρι τὸ κατώφλι τῆς
πίστεως», καὶ μετὰ τὸν *Πίνακα Περιεχομένων* (σσ. 11-12), στὸ *Α' μέρος*
(σσ. 13-190) ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ἡ Ἀρχὴ*» παρουσιάζει ὅτι ἡ καταπλη-
κτικῶς ἀναπτυχθεῖσα σημερινὴ Κοσμολογία ἀφ' ἑνὸς ἀνεκάλυψε ὅτι
«τὸ ὑλικὸν σύμπαν δὲν ὑπῆρχε πάντοτε», καὶ ἐπομένως «κάποτε γεν-
νήθηκε, ἔχει ἀρχή» (σ. 25)· ἀφ' ἑτέρου οὐδόλως ἀντιστρατεύεται στὴν
πίστι πρὸς τὸν Δημιουργό, ἐφ' ὅσον γιὰ κάθε ἀπροκατάληπτο ἐρευ-
νητὴ καὶ παρατηρητὴ «οἱ οὐρανοὶ δηγοῦνται δόξαν Θεοῦ» καὶ τρί-
τον ὅτι τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κλονίσουν τὴν
πίστι ὅτι «τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κρίσεως, κόσμου τοῖς ποι-
ήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἧ τε αἰδίου αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης»
(Ρωμ. α', 20).

Στὸ *Β' μέρος* (σσ. 191-232) ὁ συγγραφεύς, μετὰ τὴν παρουσίᾳσι τῶν
προβλέψεων τῆς ἐπιστήμης περὶ τῆς «τελευταίας νύκτας τοῦ κόσμου»
καὶ περὶ «τοῦ πυρίνου τέλους τῆς σύμπαντος», προβάλλει τὴ διδασκα-
λία τῆς Ἁγίας Γραφῆς περὶ τῆς ὑπερφυσικῆς συντελείας τοῦ κόσμου,
περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ σύμπαντος καὶ περὶ τῆς προσδοκίας τῶν
πιστῶν γιὰ «οὐρανὸν καινὸν» καὶ «γῆν καινὴν».

Στὸν *Ἐπίλογο* (σσ. 233-240) τονίζεται ὅτι ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου
εἶναι συγχρόνως αὐτός, ποὺ συντηρεῖ στὴν ὑπαρξί τὸν κόσμον καὶ τὸν
κυβερεῖ καὶ τὸν κατευθύνει διὰ τοῦ Λυτρωτοῦ σὲ νέα, ἄφθαρτη καὶ
δοξασμένη μορφή.

Τὸ ἔργο κατακλείεται μὲ «*Γλωσσάριο*» (ὄρων καὶ ἐκφράσεων τῆς
Κοσμολογίας), *Πίνακα πηγῶν καὶ βοηθημάτων* καὶ *Ἀλφαβητικὸ*
Εὐρετήριο (σσ. 241-256).

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίο τοῦ π. Ἀστερίου Σ. Χατζηνικολάου, στὸ

ὁποῖο συμπλέκονται ἀρμονικῶς ἡ Ἐπιστήμη τῆς Κοσμολογίας καὶ ἡ σχετικὴ διδασκαλία τῆς Βίβλου, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Δογματικῆς ὑποβοηθεῖ τὴν συγχρονισμένη συγκρότησι ἑνὸς σημαντικοῦ κεφαλαίου τῆς Χριστιανικῆς Ἀπολογητικῆς. Πρόκειται περὶ σημαντικῆς σχετικῆς προσφορᾶς, ἡ ὁποία γίνεται κατανοητὴ ἐκ τῶν εὐστόχως τονιζομένων στὸ κείμενο τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου: «*Μέχρι τώρα ἡ ἐνασχόληση μὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ ἦταν στὴ δικαιοδοσίᾳ τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Θεολογίας. Στὴν ἐποχὴ μας οἱ ἐντυπωσιακὲς πρόοδοι ποὺ ἔγιναν στὸν τομέα τῶν θεωρητικῶν ἐρευνῶν καὶ ἡ ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξι τῆς τεχνικῆς ποὺ ἔδωσε τὴ δυνατότητα θαυμαστῆς προόδου καὶ στὸν τομέα τῶν παρατηρήσεων, χάρισε στοὺς θετικοὺς ἐπιστήμονες τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέλθουν στὴ μέχρι τώρα ἀπαγορευμένη γι' αὐτοὺς περιοχὴ. Συγχρόνως τοὺς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ σταθοῦν μὲ ἰδιαίτερη σοβαρότητα καὶ σεβασμὸ μπροστὰ στὸ ἱερὸ κείμενο τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ποὺ χιλιάδες χρόνια τώρα ἀποκαλύπτει μὲ τὸ θεόπνευστο λόγῳ τοῦ τὴν αἰῶνια καὶ μόνῃ ἀλήθεια γιὰ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, γιὰ τὴ Δημιουργία καὶ τὴ Συντέλεια τοῦ κόσμου*».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Παναγιώτου Ἰ. Μπούμη, Κανονικὸν Δίκαιον, Ἔκδοσις Γ', ἐπαυξημένη, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2000, σσ. 300.

«Κανονικὸ ἢ Ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο ὀνομάζεται τὸ δίκαιο, τὸ ὁποῖο στηρίζεται στοὺς ἱεροὺς ἐκείνους κανόνες ποὺ θεσπίστηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, κανόνες οἱ ὁποῖοι ἐκφράζουν αὐθεντικῶς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὀρθὴ βίωσι τοῦ περιεχομένου τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, τῆς ἀλήθειας καὶ σωτηρίας». Σ' αὐτὸν τὸν ὅρισμό ὁ συγγραφέας καὶ διακεκριμένος πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος Παναγιώτης Μπούμης συμπυκνώνει στὸ ἔργον τοῦ «Κανονικὸ Δίκαιον» τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐμπειρίαν, ἅρα μίαν ἐμπειρίαν κοινωνικὴν, ὅπως αὕτη διατυπώθηκε στὶς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων ποὺ χαρακτηρίστηκαν Οἰκουμενικὲς καὶ οἱ ὁποῖες διαφυλάσσουν τὴν ὀρθότητα τοῦ βίου καὶ τὴ βίωσι τῆς ἀλήθειας – ὑποθήκη γιὰ τίς γενιὲς καὶ τοὺς αἰῶνες ποὺ θὰ ἔρθουν.

Ὁ μελετητὴς ὥστόσο, ποὺ θὰ ἀναζητήσῃ στὸ «Κανονικὸ Δίκαιον»

μιὰ ἀπλή ἐξοικείωση μὲ νομικὲς ρυθμίσεις γύρω ἀπὸ τὴν ὁργάνωση καὶ τῇ δράσει τῶν ὁργάνων καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀσφαλῶς θὰ ἀναγκαστεῖ νὰ ἀναθεωρήσει τὴ θέση του μπροστὰ στὸ πλῆθος τῶν προκλήσεων, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ συναντήσῃ στὸ ἔργο αὐτό. Πόσο μᾶλλον, ὅταν ὁ μελετητὴς αὐτὸς εἶναι π.χ. καὶ νομικὸς καὶ βλέπει τίς παραστάσεις του γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τὴ νομικὴ ἐπιστήμη νὰ ἀναμετρῶνται μὲ τὴν πληρότητα τῆς θεολογικῆς ἀλήθειας, ποὺ διαρρέει τὸν λόγο τοῦ συγγραφέα κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ζητημάτων τοῦ κανονικοῦ δικαίου.

Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, ἄνθρωπος μὲ πνεῦμα ὀξὺ καὶ συστηματικό, προικισμένος μὲ πολυσχιδῇ φιλομάθεια καὶ μὲ στέρεη θεολογικὴ καὶ νομικὴ κατάρτιση, δὲν περιορίστηκε, ὅπως θὰ ἀναμενόταν γιὰ κάποιον ποὺ καταγίνεται μὲ τὸ δίκαιο, σὲ μιὰ μελέτη αὐστηρὰ κανονιστικὴ, ἀλλὰ προσέδωσε στὴ μελέτη αὐτὴ τὴν ἐνάργεια τῆς καθολικῆς θεώρησης. Ἔτσι, ἡ ἐργασία του δὲν ἔχει ἀποκλειστικὰ τὸν χαρακτήρα μιᾶς «νομικῆς» καὶ μόνο πραγματείας, ἀλλὰ συνιστᾷ μιὰ ὁλοκληρωμένη ἐπιστημονικὴ μελέτη· μιὰ μελέτη ποὺ δὲν παραβλέπει τίς ἐξελίξεις τοῦ σύγχρονου (θεοῦ, ἀνθρώπινου, μὴ κανονικοῦ) δικαίου καὶ δὲν διστάζει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴ σχέση τοῦ τελευταίου μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια. Χαρακτηριστικὲς ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι, γιὰ παράδειγμα, οἱ ἰδιαιτέρως διαφωτιστικὲς ἀναφορὲς τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τίς πρῶτες σελίδες τοῦ ἔργου του στὴ διάκριση τῶν ἱερῶν κανόνων ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο δίκαιο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀναφορὲς του (σὲ ἐπόμενα κεφάλαια) στὰ ζητήματα τῆς σχέσης τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ Κράτος, τῆς θέσης τοῦ κανονικοῦ δικαίου στὴ Βυζαντινὴ Πολιτεία, τοῦ ρόλου καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ τῆς σχέσης τῆς Ἐκκλησίας μὲ τοὺς ἄλλους ἐτερόθρησκους ὁργανισμούς.

Ἐντύπωση προκαλεῖ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα βατὴ καὶ διαυγὴς γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας, γλώσσα πού, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν εὐληπτο καὶ ἀπλὸ τρόπο πραγμάτευσης τῶν θεμάτων, διευκολύνει τὴν περιήγηση τοῦ ἀναγνώστη στὴ θεματολογία τοῦ βιβλίου. Τὴ μεστότητα τοῦ ἔργου ἐνισχύει καὶ ἡ πληθώρα παραθεμάτων ἀπὸ τὴν πατερικὴ μας γραμματεία, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφέας διανθίζει τὴ μελέτη του, καθὼς καὶ οἱ ἐνδεδειχθεὶς ἀναφορὲς του σὲ κάποια εἰδικότερα ζητήματα τοῦ κανονικοῦ δικαίου ποὺ ἐμφανίζουν ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον. Ἡ πλούσια βιβλιογραφία ἐξάλλου μαρτυρεῖ καὶ τὴν ἐργώδη προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ μεταγγίσει στὸ ἔργο του τὸν πλοῦτο τῶν ἱερῶν κα-

νόμων καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τους μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ὅλα αὐτά, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν καλαισθησία ποὺ διακρίνει τὴν τρίτη αὐτὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου του, τὸ ἀναδεικνύουν σὲ ἔργο πολύτιμο καὶ περισπούδαστο.

Ἄς ἐπιχειρήσουμε ὁμῶς νὰ προσεγγίσουμε ἐγγύτερα τὸ βασικὸ διάγραμμα τῆς θεματολογίας τοῦ συγγραφέα καὶ νὰ καταγράψουμε τὶς βασικὲς συντεταγμένες, ἐπὶ τῶν ὁποίων ξεδιπλώνονται οἱ ἀναπτύξεις του γιὰ τὸ κανονικὸ δίκαιο. Τὴ θεωρητικὴ καὶ συνάμα ἀφετηριακὴ βάση τῶν ἀναπτύξεων αὐτῶν τὴν παράχουν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας σημειώνει στὸν πρόλογό του, ἡ πολυετὴς ἐνασχόληση καὶ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τοῦ κανονικοῦ δικαίου στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Στὸν πρόλογο ἐπίσης, ὁ συγγραφέας ὀριοθετεῖ καὶ τὸ εὖρος τῶν πηγῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιίζεται ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου, ἀποσαφηνίζοντας ὅτι αὐτὲς περιορίζονται κυρίως στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ δευτερευόντως καλύπτουν τὶς ἔμμεσες πηγές τοῦ κανονικοῦ δικαίου, δηλαδὴ τὶς κανονιστικὲς διατάξεις τοπικῶν Συνόδων.

Τὸ βιβλίο κατ' οὐσίαν εἶναι χωρισμένο σὲ δύο μεγάλες θεματικὲς ἐνότητες: Στὴν πρώτη (σελ. 9 - 95) παρέχεται ἡ δυνατότητα ἐμπεριστατωμένης μύησης τοῦ μελετητῆ στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο τοῦ βιβλίου μὲ τὴν παράθεση τῶν ἀναγκαίων ἐννοιολογικῶν διακρίσεων, τὴν καταγραφή τῶν πηγῶν τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀρχῶν ποὺ διέπουν τὴν ἐφαρμογὴ καὶ ἐρμηνεία τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τὴν προσπέλαση τῆς σχέσης ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ κανονικὸ δίκαιο καὶ τὴν Ἐκκλησία.

Στὸ πρῶτο αὐτὸ εἰσαγωγικὸ μέρος ἀξίζει κανεὶς νὰ σταθεῖ ιδιαίτερα στὴν ἐμφαντικὴ ἐπισήμανση, ἀπὸ τὸν συγγραφέα, τῆς αὐθεντικότητας καὶ τοῦ ἀλάθητου κύρους τῶν ἱερῶν κανόνων ὡς κανόνων θείων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐπιστασία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (σελ. 15 ἐπ.). Πὰ τὸν λόγο αὐτό, καὶ ἐπειδὴ οἱ κανόνες τοῦτοι εἶναι «ἐκφραση τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθινῆς καὶ ἐν Χριστῷ ἀγάπης» (σελ. 27), ἀποτελοῦν ταυτόχρονα μέτρο ἀναγκαίας πολιτείας κάθε πιστοῦ (ποιμένα καὶ ποιμενομένου) τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τούτοις ἡ ἐφαρμογὴ τους, ὑποταγμένη καὶ αὐτὴ στὸν ὕψιστο σωτηριολογικὸ στόχο τοῦ ἀνθρώπου, διέπεται ἀπὸ τὸ θεμελιῶδες μέτρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς «οἰκονομίας». Στὸν θεσμὸ τῆς «οἰκονομίας», ὁ ὁποῖος λειτουργεῖ ὡς λυδία λίθος γιὰ τὴν ἰσχὺ τῶν ἱερῶν κανόνων σὲ κάθε ἐξα-

τομικευμένη περίπτωση, ὁ συγγραφέας ὀρθῶς ἀποδίδει μεγάλη σημασία ἀφιερώνοντας εἰδικότερο κεφάλαιο στὴν ἀνάπτυξή της (σελ. 49 ἐπ.) καὶ ἐπαναλαμβάνοντας τὴν ἀξία της καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν εἰδικότερων θεμάτων πού πραγματεύεται στὴ συνέχεια.

Τὴ δύναμη τοῦ συγγραφέα νὰ ἀναλύει μὲ τρόπο εὐληπτο καὶ ἀκριβολόγο τὶς μικρὲς πραγματικότητες τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καταδεικνύουν καὶ οἱ ἀναφορὲς του γύρω ἀπὸ τὶς μεθόδους ἐρμηνείας τῶν κανόνων (σελ. 64 ἐπ.), ἀλλὰ καὶ τὴ σχέση τοῦ κανονικοῦ δικαίου μὲ τὴν Ἐκκλησία (σελ. 80 ἐπ.). Ἀξιοσημείωτες εἶναι οἱ ἱστορικὲς διαδρομὲς πού ἀνιχνεύει ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ ἀναδείξει τὴν ἀδιάκριτη συνέχεια τῆς Ἐκκλησίας μας ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της ἕως σήμερα καὶ νὰ φωτίσει τὴν καταλυτικὴ ἐπίδραση τῶν ἱερῶν κανόνων, ὅχι μόνο στὴν πορεία αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ στὴν κοινωνία καὶ στὴν ἴδια τὴν ἐπιστῆμη τοῦ δικαίου.

Στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου του (σελ. 96 - 256), τὸ ὁποῖο τιλοφορεῖται «Γενικὸ Μέρος», ὁ συγγραφέας ἀναπτύσσει μὲ τρόπο συστηματικὸ, σχηματικὸ ἀλλὰ καὶ περιεκτικὸ τὰ εἰδικότερα ζητήματα τοῦ κανονικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

Οἱ βασικὲς θεματικὲς ἐνότητες τοῦ μέρους αὐτοῦ ἀναφέρονται στὴν εἴσοδο ἐνὸς προσώπου στὴν Ἐκκλησία (κανόνες γιὰ τὰ Μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος), τὴν παραμονὴ καὶ τὴν πρόοδο τοῦ προσώπου μέσα στὴν Ἐκκλησία (κανόνες γιὰ τὰ Μυστήρια τῆς Μετανοίας, τοῦ Εὐχελαίου καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μὲ εἰδικότερες ἀναφορὲς στοὺς ἰδιαιτέρους θεσμοὺς τῶν ἐπιτιμίων καὶ τῆς νηστείας), τὴ δημιουργία τῆς «κατ' οἶκον» Ἐκκλησίας (κανόνες γιὰ τὸ Μυστήριον τοῦ Γάμου), τὴν ἱεραρχικὴ ὁργάνωση τῆς Ἐκκλησίας (κανόνες γιὰ τὴ θέση τῶν λαϊκῶν, τῶν μοναχῶν καὶ τῶν κληρικῶν μέσα στὴν Ἐκκλησία), τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας (κανόνες γιὰ τὸ συνοδικὸ σύστημα πού διέπει τὴν Ἐκκλησία), τὴν Ἐκκλησιαστικὴ δικαιοσύνη (κανόνες γιὰ τὸν τρόπο ἀπόδοσης δικαιοσύνης στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, δικονομικοὶ κανόνες), τὴν Ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, τὶς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἄλλους ὁργανισμοὺς (κανόνες γιὰ τὴ σχέση Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας) καὶ τέλος τὶς σχέσεις τῆς στρατευόμενης καὶ θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας (κανόνες γιὰ τὴν τιμὴ τῶν κεκοιμημένων, τὴν ἀναγνώριση ἁγίων καὶ τῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων).

Ὅλες αὐτὲς οἱ πτυχὲς πού ἐξετάζονται καὶ ἀναλύονται μὲ ἐξαιρετικὰ συστηματικὸ, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, τρόπο σκιαγραφοῦν τὸν καθο-

λικό άνθρωπο της εκκλησιαστικής μας παράδοσης. Διασώζουν, με άλλα λόγια, τη γνησιότητα κάθε πτυχής της ζωής και κάθε ιδιαιτερότητα ρόλου στη συγκρότηση της Ἐκκλησίας μας ως λειτουργικοῦ σώματος. Πρόκειται για θέματα αἰώνιας πληρωτικής ἀλήθειας, τὴν ὁποία ἡ καθημερινή – καὶ ἰδιαίτερα ἡ σύγχρονη – πραγματικότητα φαντάζει ἔντονα νὰ ἀναζητᾷ. Τὸ ἔργο λοιπὸν τοῦ Π. Ἱ. Μπούμη ἀποκτᾷ ξεχωριστὴ ἀξία καὶ λειτουργεῖ ὡς μέτρο ἀναγκαίου προσδιορισμοῦ, ὅχι μόνο γιὰ τὰ μέλη της Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ κάθε ἄνθρωπο.

Οἱ παραπάνω ὥστόσο, ἀδρομερεῖς καταγραφές, μόνο ὡς μικρές ψηλαφήσεις τοῦ ἔργου του συγγραφέα πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν, πού σὲ κάποιο βαθμὸ μάλιστα ἀδικοῦν τὴν ἐμβέλεια τῶν σκέψεών του, στὸν βαθμὸ πού τις ἀποστεροῦν ἀπὸ τὴν πατρική τους διατύπωση, ὑφολογικὴ ὑφή καὶ ἀδιάτρητη συνέχεια. Σκοπὸ ἔχουν περισσότερο νὰ ἀναδείξουν τὴ μεγάλη ἀξία τῆς προσπάθειας τοῦ συγγραφέα καὶ λιγότερο τὴν ἀναμφισβήτητὴ ἀριότητα τῆς τελικῆς πραγμάτωσής της. Καὶ αὐτὴ ὥστόσο, ὅπως καὶ τὸ ὕφος τῆς συγγραφῆς καὶ ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ, φαντάζουν νὰ εἶναι ὑποταγμένες στὴν ὑψιστὴ ἐπιδίωξη τοῦ συγγραφέα, σὸ νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἀναγνώστη καὶ μελετητὴ κατὰ τὴν κατανόηση τῶν ζωηφόρων νοημάτων πού μεταφέρουν, τῶν τόσο χρήσιμων γιὰ κάθε μέλος τῆς Ἐκκλησίας μας.

Πὰ τὸν σύγχρονο νομικὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν σύγχρονο πολίτη ἡ μελέτη τοῦ «Κανονικοῦ Δικαίου» ἔχει πολλαπλάσια σημασία, καθὼς λειτουργεῖ καὶ ὡς ἀντίδοτο στὴν ἀναπόδραστη μονομέρεια καὶ τὴ γραμμικὴ ἡθολογία, πού ἐνέχει ὁ τρόπος σκέψης καὶ ὀργάνωσης τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν.

Κατὰ τὰ ἄλλα, εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ διαγνώσει στὸ «Κανονικὸ Δίκαιο» τοῦ Π. Ἱ. Μπούμη τὴν ἀκοίμητὴ αἴσθηση τοῦ συγγραφέα γιὰ μιὰ μοναδικὴ πραγματικότητα σωτηρίας. Ἡ ἐναγώνια ἀποκάλυψη τῆς θεολογικῆς ἀλήθειας ὡς μέτρου ἀξιολόγησης τοῦ δικαίου καὶ ὡς ἀνάγκης ἀποκατάστασης τοῦ ἀνθρώπου στὴ διηγενή του βάση, ἀποτελεῖ σταθερὸ παρανομαστή τῶν ἀναπτύξεων στὸ ἔργο του. Ἡ ἀπαρέγκλιτὴ πίστη του στὴν ὀρθότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, οἱ διαρκεῖς ἀναφορές του στὴν ἀνάγκη νὰ ἀληθεύει ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀγάπῃ, μέσα ἀπὸ τὴ βίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλήθειας, διαδηλώνουν τὴν ἀγάπῃ τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸν Θεὸ καὶ τὸν Ἄνθρωπο.

Ὅλα αὐτά, καὶ πολὺ περισσότερο ἡ ἀκοίμητὴ αἴσθηση προσωπικῆς ἐπικοινωνίας πού δίδει ἡ ἀνάγνωση τοῦ ἔργου στὸν μελετητὴ του, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ «Κανονικὸ Δίκαιο» τοῦ Π. Ἱ. Μπούμη εἶναι πρω-

τίστως ἓνα ἔργο ἀποκαλυπτικό καὶ φωτοβόλο· ἓνα ἔργο ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ ἀποκαλύπτει τὰ ἱερὰ νάματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ νομικῆς μας παράδοσης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποκαθιστᾷ τὸ δίκαιο στὴν ὑψιστὴ σωτηριολογικὴ του ἀποστολή.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

DAS ALTE TESTAMENT. Interlinearübersetzung, hebräisch - deutsch und Transkription des hebräischen Grundtextes nach der Biblia Hebraica Stuttgartensia 1986, Band 4. (Die Zwölf Kleinen Propheten - Hiob - Psalmen), ὑπὸ P. - M. Steurer, 2. Auflage, Holzgerlingen 1999, σελ. 963 + XVI (Διάστιχος γερμανικὴ μετάφρασις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ μεταγραφὴ αὐτοῦ).

Ίσως ἐνθουμοῦνται τινες, ὅτι πρὸ ἐπταετίας περίπου ὁ γράφων εἶχε παρουσιάσει εἰς τὴν “Θεολογίαν” (1995, σελ. 566 - 568) μίαν κατὰ τόμους κυκλοφοροῦμένην ἐν Γερμανίᾳ ἀσυνήθη ἔκδοσιν τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου, εἰς γερμανικὴν μετάφρασιν καὶ εἰς μεταγραφὴν τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου διὰ λατινικῶν χαρακτήρων. Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου, περιέχων τὰ πέντε πρῶτα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Πεντάτευχος - Τορά), εἶχεν ἐκδοθῇ κατὰ τὸ ἔτος 1989. Μετὰ δὲ μίαν δεκαετίαν εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, πλησίον τῆς Στουτγάρδης (Holzgerlingen), ὁ ὡς ἄνω τέταρτος τόμος, περιλαμβανων τοὺς Δώδεκα Ἐλάσσονας Προφῆτας, τὸν Ἰώβ καὶ τοὺς Ψαλμούς.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ βιβλίου παρατίθεται καί, βεβαίως, ἀναγινώσκεται κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν πρότυπον, ἥτοι ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά. Ὅπως δὲ εἰς τοὺς τρεῖς προηγουμένους τόμους, οὕτω καὶ εἰς τὸν τέταρτον τῆς σειρᾶς αὐτῆς παρατίθενται Πίναξ Περιεχομένων (σελ. V), σύντομος Πρόλογος (σελ. VII), Ἑπεξηγήσεις ἐπὶ τῶν χρησιμοποιηθέντων σημείων καὶ ἐπὶ τοῦ τρόπου γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως τῆς ἑβραϊκῆς κ.λπ. (σελ. VII - XII), ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐνημεροῦνται ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τινων ἰδιομορφιῶν τῆς σημιτικῆς ταύτης γλώσσης (σελ. XIII - XV). Οὕτω κατακλείεται τὸ εἰσαγωγικόν, οὕτως εἰπεῖν, τμῆμα τοῦ βιβλίου μὲ ἐνδιαφερούσας Τελικὰς Παρατηρήσεις (σελ. XVI). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι, ὡς διεπίστωσα, ὅλα ὅσα περιέχονται εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ταυτίζονται ἐπακριβῶς πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα περιέχουν αἱ ἀντίστοιχοι Εἰσαγωγαὶ καὶ τῶν τριῶν προηγουμένων τόμων.

Μετά τὸ ὥς ἄνω εἰσαγωγικὸν ὕλικὸν παρατίθεται τὸ παλαιοδιαθηκικὸν κείμενον, ἀρχῆς γιγνομένης ἀπὸ τῶν βιβλίων τῶν δώδεκα ἐλασσόνων προφητῶν, ἥτοι ἀπὸ τοῦ Ὡσηὲ μέχρι τοῦ Μαλαχίου (σελ. 3 - 326) καὶ συνεχιζομένου τοῦ ἔργου διὰ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰωβ (σελ. 327 - 519) καὶ ἐκείνου τῶν Ψαλμῶν (σελ. 521 - 963). Ἡ παράθεσις τοῦ κειμένου τούτου γίνεται εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους σειράς. Τὴν πρώτην ἐξ αὐτῶν, τὴν ἄνω, καταλαμβάνει τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον, γεγραμμένον δι' ἑβραϊκῶν χαρακτήρων καὶ μετὰ φωνηεντικῶν σημείων. Τὴν δευτέραν, τὴν μεσαίαν, καταλαμβάνει τὸ διὰ λατινικῶν χαρακτήρων μεταγεγραμμένον ἑβραϊκόν, καὶ τὴν τρίτην σειράν, τὴν κάτω, ἡ γερμανικὴ αὐτοῦ μετάφρασις.

Αὕτη εἶναι ἐπιτυχὴς εἰς βαθμὸν ἴσως μεγαλύτερον τοῦ ἀναμενομένου. Μὲ ἄλλας λέξεις δὲν θὰ ἀνεμένετο ἄψογος. Καὶ τοῦτο διότι, ὥς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιληφθῇ καὶ ὁ ὀλίγον μόνον ἔμπειρος ἐπὶ τῶν μεταφραστικῶν προβλημάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναγνώστης, δὲν καθίσταται δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἀπόλυτος ἐν προκειμένῳ συμφωνία καὶ πλήρης ταύτισις τῆς μεταφράσεως –οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὕτη– πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον αὐτῆς. Εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν, ὅμως, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς παρουσιασθείσης ἐνταῦθα μεταφράσεως εἶναι σημαντικὴ, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον, παρὰ τὰς εἰς τινα σημεῖα ἀδυναμίας τῆς, ἐπιτυγχάνει ἐν πολλοῖς νὰ φέρῃ τὸν ἀναγνώστην πολὺ πλησίον τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου.

Κατόπιν τῆς διαπιστώσεως ταύτης εἶναι πρέπον νὰ ἀναγνωρισθῇ τὸ ἔργον τοῦτο ὡς πολύτιμος ἀρωγὸς ὅλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ ἀποκτήσουν περισσοτέρας προσβάσεις εἰς τὸ κείμενον τῆς ἱερᾶς Βίβλου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ΠΑΝ. Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ

SEPTUAGINTA. Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum. Vol XVI, pars 2, Susanna - Daniel - Bel et Draco, editio secunda. Edidit Olivier Munnich, Göttingen 1999, σελ. 407 (Δευτέρα κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ).

Μετά τὴν ἐξάντλησιν τῆς ὑπὸ τοῦ J. Ziegler κατὰ τὸ 1954 γενομέ-

νης πρώτης έκδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ, ὡς ἄνω, παλαιο-
διαθητικοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ (κατὰ τε τοὺς Ἑβδομήκοντα [Ο'] καὶ
κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα), ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὸ 1999 ὑπὸ τῆς
αὐτῆς ἐν Göttingen τῆς Γερμανίας γνωστῆς Ἑβδομηκοντολογικῆς
Ἑταιρείας μία νέα καὶ δὴ πολλαπλῶς βελτιωμένη καὶ μερικῶς ἀναθε-
ωρημένη ἔκδοσις αὐτοῦ. Αὕτη περιελήφθη ἐπίσης εἰς τὸν προγραμμα-
τισθέντα 16ον τόμον τῆς οἰκείας ἐκδοτικῆς σειρᾶς, καὶ ἀνετέθη ἡ ἐπο-
πτεία αὐτῆς κυρίως εἰς τὸν Δρα Olivier Munnich (διὰ τὸ κείμενον τῶν
Ο'), ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Detlef Fraenkel (διὰ τὸ κείμενον τοῦ Θεο-
δοτίωνος).

Τὸ ἐκδοτικῶς σπουδαῖον τοῦτο ἔργον περιέχει εἰς τὸ πρῶτον
αὐτοῦ μέρος εἰδικὴν Εἰσαγωγὴν, εἰς τὴν ὁποίαν προβάλλονται πολλὰ
θέματα ἀφορῶντα εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου. Καὶ ἐν
ἀρχῇ προλογίζεται ἡ δευτέρα αὕτη ἔκδοσις ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς
οἰκείας Ἑβδομηκοντολογικῆς Ἐπιτροπείας R. Smend, ὅστις ἀναφέρε-
ται διὰ βραχέων εἰς τὴν πρὸ πολλοῦ ἐξαντληθεῖσαν πρώτην ἔκδοσιν
καὶ εἰς τοὺς λόγους οἵτινες κατέστησαν ἀναγκαίαν μίαν δευτέραν καὶ
δὴ ἐπεξεργασμένην τοιαύτην (σελ. 7). Ἰδιαιτέρως τονίζεται ἐνταῦθα,
ὅτι πρὸς ἐξασφάλισιν μιᾶς ἐπιτυχοῦς ἐπανεκδόσεως, ἐλήφθησαν ὑπ'
ὄψιν πολλὰ τμήματα τοῦ παπύρου 967, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν καὶ
ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κειμένου.
Τὸ πολὺτιμον τοῦτο ὕλικόν ἦτο ἐπόμενον νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν διὰ
μίαν νέαν καὶ ἐπιτυχεστέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου. Εἶναι δὲ
πρὸς τιμὴν τοῦ Δρος Munnich, ὅτι αὐτὸς κυρίως ἀνέλαβε τὸ βαρὺ
φορτίον τῆς κριτικῆς ταύτης ἐργασίας.

Ἡ προμνησθεῖσα Εἰσαγωγὴ εἶναι μακροτάτη, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς
ὅλας τὰς ἄλλας ἐκδόσεις τῆς σειρᾶς αὐτῆς, διαιρεῖται δὲ εἰς δύο μεγά-
λα κεφάλαια. Εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν πρῶτον ἐξετάζονται ἐν πολλαῖς λεπτο-
μερείαις τὰ ποικίλα ζητήματα τοῦ κειμένου τῶν Ο' (σελ. 9 - 121), εἰς δὲ
τὸ δεύτερον τὰ ἀντίστοιχα τοῦ κειμένου τοῦ Θεοδοτίωνος (σελ. 121 -
169). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται ἐν Παράρτημα εἰς τὴν ἐν ἔτει 1954 γε-
νομένην πρώτην ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, ἐκτενὲς σχετικῶς (σελ. 170 -
213), ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ Fraenkel. Οὗτος ἐπισημαίνει αὐτόθι τὸ γεγο-
νός, ὅτι μετὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἀνακάλυψιν καὶ δημοσίευσιν πο-
λυαριθμῶν σημαντικῶν σπαραγμάτων παλαιῶν χειρογράφων, περιε-
χόντων διάφορα τμήματα τῆς μεταφράσεως τοῦ Θεοδοτίωνος, κατέ-
στη ἀπαραίτητον νὰ διεξαχθοῦν νέαι ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τοῦ

κειμένου τούτου.

Μετά ταῦτα παρατίθεται τὸ βιβλικὸν κείμενον εἰς ἀμφοτέρας τὰς μορφάς του, ἥτοι εἰς τὴν μορφήν τῶν Ο' καὶ εἰς ἐκείνην τοῦ Θεοδοτίωνος. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἐκάστης σελίδος ὑπάρχει τὸ κείμενον τοῦ Θεοδοτίωνος καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτῆς τὸ τῶν Ο'. Προφανῶς εἰς τὸ κείμενον τοῦ Θεοδοτίωνος δίδεται, οὕτως εἰπεῖν, τὸ προβάδισμα ἐνταῦθα, διότι θεωρεῖται ἐγκυρώτερον τοῦ τῶν Ο', προκειμένου βεβαίως περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ μόνον, ὡς εὗρισκόμενον πλησιέστερον πρὸς τὸ πρωτότυπον. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη ἔχει ἀντικαταστήσει, εἰς τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον, τὴν μετάφρασιν τῶν Ο'.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλικοῦ κειμένου παρατίθεται ἡ διήγησις περὶ τῆς Σωσάννης (σελ. 165 - 233), ἡ ὁποία εἶναι δευτεροκανονικὴ καὶ δὲν περιέχεται εἰς τὴν ἑβραϊκὴν Βίβλον, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ πρωτοκανονικὸν κείμενον τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ (σελ. 234 - 395), καὶ ἐν τέλει ἡ ἐπίσης δευτεροκανονικὴ διήγησις περὶ τοῦ Βῆλ καὶ Δράκοντος (σελ. 396 - 407). Τὸ κείμενον παρουσιάζεται μὲ πλήρη κριτικὸν ὀπλισμὸν, περιέχον πολυαριθμοὺς παραλλαγάς, αἱ ὁποῖαι, μόναι, καταλαμβάνουν μέγα μέρος ἐκάστης σελίδος καὶ δὴ μεγαλύτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει αὐτὸ τοῦτο τὸ παλαιοδιαθητικὸν κείμενον. Ἡ προσθήκη τοῦ τοιούτου κριτικοῦ ὕλικου εἰς τὸ παρουσιαζόμενον βιβλίον, ἐξηγεῖ καὶ τὴν μεγάλην ἔκτασίν του, ἀφοῦ ἡ δευτέρα αὕτη ἔκδοσις ἀριθμεῖ 407 συνολικῶς σελίδας, ἐνῶ ἡ πρώτη 223 μόνον.

Ὅθεν, εἶναι ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου ὅλοι οἱ ἐρευνηταί, οἱ πολλαπλῶς ἐν προκειμένῳ μοχθήσαντες διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου τοῦ Δανιὴλ μὲ ἐν ἐξόχῳ ἐνδιαφέρον κριτικὸν ὑπόμνημα, πολῦτιμον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ δὴ καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀγιογραφικοῦ τούτου βιβλίου.

ΠΑΝ. Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ

Σωτηρίου Ἰ. Μπαλατσούκα: Ὁρθόδοξος Μοναχισμός. Μαρτύριο καὶ Μαρτυρία. Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 80.

Ὁ κ. Σ. Μπαλατσούκας φαίνεται ὅτι εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ του περιβάλλον, ἀπὸ τὰ Μετέωρα, τὴν ἁγιασμένη γενεατεία του, τὰ Τρίκαλα Θεσσαλίας, κυρίως ὁμως ἀπὸ τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς «με-

τανοίας» του, τῇ Σίμωνος Πέτρας, ἀφοῦ συνεχῶς μᾶς τροφοδοτεῖ με κείμενα πού ἀφοροῦν στὸν Ὁρθόδοξο Μοναχισμό.

Μετὰ τὴν ἐνδιαφέρουσα διδακτορική του διατριβή, τῆς ὁποίας σύμβουλος ὑπῆρξε ὁ ὑπογράφων τὸ παρόν: *Οἱ Ἅγιοι καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον*, ἐκδόσεις «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 1996, ἄλλα ἄρθρα Ὁρθοδόξου Πνευματικότητος, ἔρχεται ἐκ νέου νὰ μᾶς τέρψει πνευματικά μ' ἓνα νέο ἔργο, ἐνδιαφέρον καὶ λίαν πνευματικὸ στὸ περιεχόμενον. Ὁρθόδοξος Μοναχισμός. Μαρτύριο καὶ Μαρτυρία.

Καταρχὴν, ὁ κ. Μπαλατσούκας εἶναι ἄξιος θερμῶν συγχαρητηρίων, διότι ἀφιερώνει τὸ νέο του πόνημα «*Στὸν κατὰ πνεῦμα του γεννήτορα, σεπτὸν Γέροντα Αἰμιλιανόν, ἐκ βαθέος σεβασμοῦ, εὐγνωμοσύνης καὶ πολλῆς υἱικῆς ἀγάπης*» ἐλαυνόμενος. Ἡ ἀφιέρωση ἐνὸς πνευματικοῦ πονήματος σ' ἓνα Γέροντα τοῦ πνευματικοῦ ὕψους ἐνὸς Αἰμιλιανοῦ, εἶναι ἐλαχίστη προσφορά. Στὸν καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, ἀνακαινιστὴ καὶ ἰδρυτὴ δύο ἄλλων Ἱερῶν Μονῶν, στὴ Χαλκιδικὴ (Ὁρμύλια) καὶ στὴ Γαλλία (Μετόχια) εἶναι προσφορά μικρὴ. Εὐχομαι, τὴν ἔκφραση εὐγνωμοσύνης τοῦ κ. Μπαλατσούκα πρὸς τὸν Σεβαστὸ Γέροντα, νὰ ἀκολουθήσουν καὶ ἄλλα ἔργα ἢ ἐκδηλώσεις ἀνάλογες ἀπὸ ἄλλους μιμητὲς τοῦ κ. Σ. Μπαλατσούκα. Τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου καθηγουμένου π. Αἰμιλιανοῦ φέρει τὴ σφραγίδα τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ.

Τὰ παρατιθέμενα τρία βασικά κεφάλαια τοῦ «Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ»: 1) Ἡ κοινωνικότητα τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ. 2) Τὸ Μαρτύριο τῆς συνειδήσεως στὸν Ὁρθόδοξο Μοναχισμό, καὶ 3) Ἡ πολιτισμικὴ μαρτυρία τοῦ Μοναχισμοῦ, ἐκφράζουν ὄντως τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Ὁρθόδοξος Μοναχισμός, πού ἀποτελεῖ «*ίερά ἐκτροπή*» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ π. Γεωργίου Φλορόφσκυ, κινεῖται ἐντὸς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας καὶ Ὁρθοδόξου κοινότητος. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι σύναξη. Ὁχι μία ὁποιαδήποτε σύναξη, ἀλλὰ σύναξη εὐχαριστιακὴ πού ἐνώνει τὰ μέλη μετὰ τὴν κεφαλὴ, τὸν Χριστό, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότητα ἐμπνέει τὰ μέλη, καὶ δὴ τοὺς μοναχοὺς σὲ ἔργα ἀγάπης. Ὁ Μοναχισμὸς τῆς μονῆς ἀναζητᾷ τὸν Θεὸ καὶ σταθερὰ πορεύεται πρὸς Αὐτόν. Ἡ πορεία του πρὸς τὸν Θεό, εἶναι καὶ πορεία πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Ἡ κοινωνικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ μάλιστα τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ, πηγάζει ἀπὸ τὸν παρόντα, ἐντὸς τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος, Χριστό. Ἡ Ὁρθοδοξία δὲ χρειάζεται μεθόδους κοσμικῆς καὶ ἀνθρωποκεντρικῆς κοινω-

νιολογίας για να ανακαλύψει τον άνθρωπο.

Πορεία συναντήσεως με τον Χριστό προϋποθέτει μαρτύριο. Μαρτύριο αίματος τούς διωγμούς. Μαρτύριο συνειδήσεως κατά την εποχή έκκοσμικεύσεως τών μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. (Ἡ Ἐκκλησία δὲν έκκοσμικεύεται). Ὁ μοναχὸς ἀγωνίζεται νὰ φέρει τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ «ἐν τοῖς μέλεσί του», διότι πολεμᾷ συνεχῶς τὶς δαιμονικὲς δυνάμεις. Μὲ τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὁρθόδοξος μοναχὸς γίνεται δείκτης καὶ μαρτυρία.

Ἀντίθετα μὲ ὁρισμένες παρωχημένες φιλοσοφικὲς ἀπόψεις, ὁ μοναχὸς ἐργάζεται. Ἐργαζόμενος παράγει ἔργο. Τὰ ἔργα τῶν μοναχῶν σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τοῦ πολιτισμοῦ, φέρουν τὴ σφραγίδα τῆς ἀγιότητος. Ὁ μοναχὸς ἐργαζόμενος προσεύχεται, καὶ προσευχόμενος ἐργάζεται. Τὰ Ὁρθόδοξα Μοναστήρια, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, εἶναι μουσεῖα πολιτισμικά.

Ὁ κ. Μπαλατσούκας ἀναπτύσσοντας τὰ τρία σύντομα κεφάλαια στὸ νέο του πόνημα, παραθέτει πηγὲς καὶ βοηθήματα. Ὁ φιλομόναχος ἀναγνώστης ἔχει τὴ δυνατότητα ν' ἀντλήσει ἀπὸ τὶς παρατιθέμενες κυρίως πηγές, στοιχεῖα γιὰ περαιτέρω γνώση τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ.

Στὸν κ. Μπαλατσούκα εὐχομαι ὑγεία, δύναμη γιὰ πλουσιότερο ἀμνητὸ στὴν Ὁρθόδοξη πνευματικότητα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ ὅσιος Φιλόθεος τῆς Πάρου. Ἕνας ἔνθεος ἀσκητῆς - ἱεραπόστολος 1884 - 1980, Ἱερὸν Ἑσυχαστήριον Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης Θαψανῶν - Πάρου 1999, ἔκδ. «Ἀστήρ» Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, σσ. 320.

Ὅταν πέσει στὰ χέρια κάποιου ἀναγνώστη τὸ παρὸν βιβλίο, ἂν ἐπιθυμῇ νὰ κερδίσει κάτι, δὲν πρέπει νὰ βιαστεῖ νὰ φθάσει στὸ τέλος τοῦ. Ὁφείλει ὄχι νὰ τὸ διαβάσει, ἀλλὰ νὰ τὸ μελετήσῃ. Νὰ σκύψῃ ἐπίμονα πάνω στὰ κείμενα, νὰ διαβάσῃ μέσα ἀπὸ τὶς γραμμὲς καὶ κάτω ἀπ' τὶς γραμμὲς, νὰ φιλοσοφήσῃ καὶ νὰ προβληματισθῇ, γιὰ τὸ βιβλίο αὐτό, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ συγγραφέας του, «ἐγγράφη πρῶτον πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν» (σ. 307).

Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι καθαρὴ Ἱστορία, γιατί δὲν γράφτηκε μὲ βάση τίς ἀρχές της. Δὲν ἀποτελεῖ Βίο Ἁγίου, ὅχι μόνο γιατί δὲν ἔχει ἀνακηρυχθεῖ ἐπίσημα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν Ἁγίος ὁ γέροντας Φιλόθεος, ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ δομὴ του καὶ τὸ περιεχόμενό του δὲν σχετίζονται μὲ τὸ γραμματειακὸ αὐτὸ εἶδος. Θὰ ἴεγα πὼς εἶναι ὁ βίος ἑνὸς πνευματικοῦ γέροντα τῶν ἐσχάτων καιρῶν, μὲ σκοπὸ τὴ διακήρυξιν πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις ὅτι στὴ συνείδηση τῶν Παριανῶν, τῶν ἀπειράριθμων πνευματικῶν τέκνων τοῦ Φιλοθέου, τῶν μοναστριῶν τοῦ Ὑσυχαστηρίου τῆς Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης Θαψανῶν Πάρου, τοῦ συγγραφέα μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσάτου καὶ πολλῶν ἄλλων ὁ Φιλόθεος εἶναι Ἁγίος.

Καὶ ὁ βίος αὐτὸς παρουσιάζεται μ' ἓναν ἰδιότυπο τρόπο, πὺν ὑπηρετεῖ τὸ στόχο τοῦ συγγραφέα. Σὲ μεγάλη ἔκταση ὁμιλοῦν τὰ κείμενα τοῦ ἀεμνήστου γέροντα καὶ ἄλλων συγχρόνων του. Κάποτε ὁλόκληρα κεφάλαια ἀποτελοῦν κείμενα τοῦ Φιλοθέου μ' ἓνα μικρὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ π. Θεοκλήτου καὶ μὲ καταληκτικὸ σχόλιό του «*Χρειάζονται σχόλια;*» Ἐν ἀφαιρέσει ὁ ἀναγνώστης τὸν Πρόλογο τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Παροναξίας κ. Ἀμβροσίου (σσ. 9 - 12), τὰ Περιεχόμενα (σσ. 13 - 14) καὶ τὰ Προλεγόμενα τοῦ συγγραφέα (σσ. 15 - 22), τὸ ὅλο ἔργο διαρθρῶνεται σὲ 38 ἐνότητες - κεφάλαια (σσ. 23 - 311) καὶ κλείνει μὲ τὴν 39η (Παραπομπές - Σημειώσεις) (σσ. 312 - 319). Τὰ πρῶτα κεφάλαια (1 - 12) διανθίζονται ἀπὸ ἀποσπάσματα τοῦ κλασικοῦ πια αὐτοβιογραφικοῦ βιβλίου τοῦ π. Φιλοθέου «*Ὁ Ὁδοιπὸρος*», στὰ ὅποια ἀποκαλύπτεται ἡ πνευματικὴ πορεία τοῦ Φιλοθέου πρὸς τὸν μοναχικὸ βίο καὶ ἡ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα ἑνὸς ἀσκητῆ - ἱεραποστόλου μὲ ἀφετηρία τὴ μονὴ τῆς Λογγοβάρδας (Ἐξομολόγος, ἱεροκήρυκας, πνευματικὸς σύμβουλος μὲ ἀληλογραφία, συγγραφέας πνευματικῶν, ἐλεγκτικῶν κ.ἄ. κειμένων). Οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες καὶ τὰ θαύματα πὺν συνοδεύουν τὴ ζωὴ τοῦ Φιλοθέου στὰ πρῶτα βήματα του ἀποκαλύπτουν στὸν ἀγωνιστὴ καὶ τὴ μαχητικότητά του καὶ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου του, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ γι' αὐτόν. Στὰ κεφάλαια 13 - 25 κυριαρχεῖ τὸ ἔργο τοῦ Φιλοθέου «*Μέγα καὶ θαυμαστὸν προσκύνημα εἰς Παλαιστίνην καὶ Σινᾶ*», τὸ ὅποιο δείχνει τὴν ἀπέραντη ἀγάπη τοῦ γέροντά μας γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ τοὺς Πανάγιους Τόπους, ὅπου διαδραματίστηκαν τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας. Στὸ ὑπόλοιπο τμήμα τοῦ βιβλίου κυριαρχοῦν καὶ πάλι κείμενα

τοῦ ἰδίου (π.χ. τὸ διάγγελμά του «*Ἡ ἐρχόμενη ρομφαία*», σσ. 187 - 197, Ὅμιλίες του, σσ. 227 - 234), τῶν ἀδελφῶν τῆς Παναγίας Μυρτιδιώτισσας (σσ. 205 ἐξ.) κ.ἄ., ποὺ τονίζουν τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀγωνία του γιὰ τὸ Ὁρθόδοξο Γένος, τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὸ θαυματουργικὸ του χάρισμα καὶ τὸ δῶρο τῆς διοράσεώς του κ.ο.κ. καὶ παρουσιάζουν τὶς τελευταῖες ἐπίγειες ἡμέρες τοῦ Φιλοθέου. Καὶ τὰ θαύματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸ γέροντά μας –πρὶν ἀπὸ τὴν κοίμησή του καὶ μετὰ τὴν κοίμησή του (σσ. 256 - 296) ἀποτελοῦν ἔκφραση ὅχι μόνο τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ καὶ τῆς βεβαιότητος τῶν μοναστριῶν τῆς μονῆς Παναγίας Μυρτιδιώτισσας γιὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ πνευματικοῦ τους γέροντα (30 ὁλόκληροι παράγραφοι μὲ περιγραφὴ περισσοτέρων θαυμάτων). Δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ σύντομο χρονικὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ Ἡσυχαστηρίου, ὅπου ὁ Φιλόθεος πέρασε τὰ 10 τελευταῖα χρόνια τοῦ ἐπίγειου βίου του (σσ. 297 - 306).

Σ' ἓνα τέτοιο βιβλίον δὲν νομίζω πὼς εἶναι σκόπιμο νὰ κρίνω τὴ μέθοδο παρουσιάσεως ἢ τὴν καθαρεύουσα γλῶσσα ἢ τὴν ἐπιλογὴ τῶν παρατιθεμένων κειμένων ἢ τὴν ἔκταση τῶν κειμένων αὐτῶν. Ὅλα αὐτά, σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμὸ, ὑπηρετοῦν τὸν ἀρχικὸ στόχο, τοῦ συγγραφέα καὶ τῶν μοναστριῶν τῆς μονῆς. Θὰ σταματήσω μόνο καὶ θὰ σχολιάσω ἓνα πρόβλημα ποὺ συνδέεται μὲ τὸν γέροντα Φιλόθεο, ἀλλὰ στοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἔχει λάβει εὐρύτερες διαστάσεις. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνακηρύξεως νέων Ἀγίων! Προσωπικὰ δὲν εὐτύχησα νὰ γνωρίζω ἀπὸ κοντὰ τὸν γέροντα Φιλόθεο. Τὸν γνώρισα μόνο ἀπὸ κείμενά του, ἀπὸ ἔργα γραμμένα γι' αὐτὸν καὶ ἀπὸ προφορικὰς διηγήσεις πνευματικῶν του τέκνων. Εἶναι πραγματικὰ εὐλογία Θεοῦ ἢ ἐμφάνιση πνευματικῶν γερόντων στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα μέχρι σήμερα (ἅγιος Νεκτάριος, γέροντες Ἀμφιλόχιος Μακρῆς, Φιλόθεος, Παῖσιος, Πορφύριος, Ἰάκωβος κ.ἄ.). Ὑπῆρξαν τὰ πνευματικὰ στηρίγματα χιλιάδων ψυχῶν σὲ μία κρίσιμη περίοδο τοῦ ὀρθόδοξου Γένους. Μπορεῖ ὅσοι ἔζησαν κοντὰ τους καὶ τοὺς συναναστράφηκαν νὰ ἔχουν τὴν πληροφορίαν ἢ καὶ τὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἀγιότητά τους. Μπορεῖ νὰ κυκλοφοροῦν βιβλία μὲ τὸ βίο, τὰ θαύματα καὶ τὶς ἐμπειρίες τῶν ὁσίων γερόντων. Μπορεῖ αὐτὰ τὰ βιβλία νὰ ἐκφράζουν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν συγγραφέων γιὰ ἀνακήρυξη τῶν γερόντων ὡς ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας. Μπορεῖ τὰ βιβλία αὐτὰ νὰ λειτουργοῦν σὰν μοχλοὶ «πιέσεως» πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυν-

ση. Όλα αυτά είναι καλά και άγια και θεμιτά, αφού συνεχίζουν μιὰ παράδοση πού γεννήθηκε στο Βυζάντιο και ἀνδρώθηκε στίς μέρες μας. (Άς θυμηθοῦμε π.χ. τὸ ἔργο «Ὁ πατήρ Ἀρσένιος ὁ Καππαδόκης», 1975, τὰ «Παπαδιαμάντεια, ἦγουν ὑμνογραφικὰ σχεδιάσματα ποιηθέντα μὲν παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐν ἀναγνώσταις Παντελεήμονος, τοῦ πικλὴν Κεχριαίου, ψαλλόμενα δὲ τὴν γ' Ἰανουαρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἁγίου τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων ὁσίου Ἀλεξάνδρου τοῦ Νέου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Σκιάθου ὁρμωμένου Παπαδιαμάντη δ' ἐπικαλουμένου», 1981, καὶ τὰ εὐάριθμα βιβλία πού κυκλοφοροῦν στίς ἡμέρας μας γιὰ τοὺς γερόντες Παῖσιο, Πορφύριο καὶ Ἰάκωβο). Πάντως τὸν ἔσχατο λόγο γιὰ τοὺς Ἁγίους πρέπει νὰ τὸν ἀφήνουμε στὸ Θεό. Αὐτὸς γνωρίζει ἂν καὶ πότε ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ νέους Ἁγίους καὶ αὐτὸς μᾶς τοὺς στέλνει! Αὐτὸς μᾶς δίνει τὰ σημάδια τῆς ἀγιότητάς τους Αὐτὸς μᾶς δείχνει ἂν πρέπει ἡ Ἐκκλησία νὰ τιμῇσιν κάποιον ὡς Ἅγιο στὸ ἑορτολόγιό της. Ἡ ἀνακήρυξη ἑνὸς χριστιανοῦ ὡς Ἁγίου δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζει μόνο τὴ βούληση τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου ἢ κάποιων τοπικῶν παραγόντων ἢ μᾶς ἀδελφότητος γιὰ τὴ συγκρότηση σώματος τοπικῶν Ἀγίων ἢ τὴν ἀνάδειξη τοῦ «δικοῦ» μας Ἁγίου. Ἡ ἀνακήρυξη ἑνὸς Ἁγίου εἶναι ἔκτακτο γεγονός γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Καὶ ὡς ἔκτακτο γεγονός δὲν μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὰ πλαίσια ἑνὸς θεσμοῦ πού λειτουργεῖ μὲ προκαθορισμένα κριτήρια. Τὰ κριτήρια περιγράφονται σὲ κάποια ἱστορικὴ στιγμή, γιὰ νὰ προφυλάξουν κληρο καὶ λαὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ αὐθαιρεσίες καὶ ἐκτροπές. Καὶ τὰ κριτήρια πρέπει νὰ ὑφίστανται ἀντικειμενικὰ καὶ ὄχι ν' ἀναζητοῦνται στὸ σκοτάδι ἢ νὰ κατασκευάζονται. Καὶ κάτι τὸ σημαντικό: Ἡ τιμὴ τοῦ Ἁγίου πρέπει νὰ ξεκινήσει ἀπὸ κάτω, ἀπὸ τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ προχωρήσει ἱεραρχικὰ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο, τὴν Ἱερὰ Σύνοδο, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ πραγματικὸς Ἅγιος φυσιολογικὰ πρέπει νὰ γκρεμίσει τὸ παραπέτασμα τῆς τοπικότητος καὶ νὰ καταστεῖ Ἅγιος τῆς ὅλης Ὀρθοδοξίας.

Ὁ π. Φιλόθεος πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τίς αἰώνιες μονὲς εἶχε τονήσει: «Ἐὰν βρῶ παρρησίαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, θὰ ἱκετεύσω ὑπὲρ ὅλων ὑμῶν» (σ. 239). Τὰ θαύματα πού μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ ἔγιναν μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ γέροντα εἶναι τεκμήρια τῆς παρρησίας τοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ μᾶς δώσει τὰ σημάδια τῆς βουλήσεώς του, νὰ τιμᾶμε τὸν π. Φιλόθεο σὰν πνευ-

ματικό γέροντα (στάρετς, όπως λένε οί Σλάβοι ἄδελφοί μας) ἢ σὰν Ἅγιος; Δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ βιαστοῦμε οὔτε νὰ «βιάσουμε» τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ! Αὐτὸ δὲν θὰ τὸ ἤθελε οὔτε ὁ γέροντας Φιλόθεος!

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Ῥοσίου Γρηγορίου τοῦ Ῥαγιορεΐτου, *Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ νεοφανοῦς ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ρωμύλου*. Εἰσαγωγή, κριτικὸ κείμενο, νεοελληνικὴ ἀπόδοσις, σχόλια ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Χρυσοποδαριτίσσης, εἰς Νοζερά Πατρῶν, [Ἀνθη Εὐσεβείας 6], ἐκδ. «ΤΗΝΟΣ», Ἀθῆναι 1999, σσ. 243.

Τὸ παρὸν βιβλίον εἶναι ἀφιερωμένο ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸν ὁσιο Ρωμύλο, ἕναν ἡσυχαστὴ γέροντα - διδάσκαλο, μαθητὴ τοῦ ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτη, ὁ ὁποῖος τὸν 14ο αἰῶνα κυριολεκτικὰ «ἀλώνισε» τὴ βαλκανικὴ χερσόνησο (Βιδύνιο - Τύρνοβο - Παρόρια - Ῥαγιο Ὅρος Ῥαθωνος - Αὐλῶνα Ἀλβανίας - μονὴ Ραβάνιτσας στὴ Σερβία). Ὅφειλω νὰ ὁμολογήσω πῶς τὸ πόνημα αὐτὸ ὑπῆρξε γιὰ μένα μιὰ εὐχάριστη ἐκπληξη, διότι, ἂν καὶ σημειώνεται ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ κειμένου «δὲν ἔχει ἐπιστημονικὲς ἀξιώσεις» (σ. 47), στὴν πράξη ἀποδεικνύεται τὸ ἀντίθετο. Οἱ ἄδελφοί τῆς μονῆς Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης μᾶς προσφέρουν:

Α'. Ἀξιοπρόσεκτη Εἰσαγωγή (σσ. 11 - 48) γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Ῥησυχασμοῦ στὶς χῶρες τῶν Βαλκανίων καὶ τὴ Ρωσία, γιὰ τοὺς ὁσίους Γρηγόριο Σιναΐτη καὶ Ρωμύλο (διδάσκαλο καὶ μαθητὴ) καὶ τέλος γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοσις καὶ τὴν ἔκδοσὶ τοῦ κειμένου τοῦ Βίου τοῦ ὁσίου Ρωμύλου.

Β'. Κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Βίου καὶ παράλληλη νεοελληνικὴ μετάφρασίς του σσ. 51 - 143. Ἡ κριτικὴ ἔκδοσις στηρίχθηκε στοὺς ἑλληνικοὺς κώδικες Δοχειαρίου 73 καὶ Διονυσίου 132 καὶ τὴ σλαβωνικὴ μετάφρασις τοῦ βίου (διαφορετικὸ κείμενο σὲ ἀντίστροφη ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ P. Devos). Ὅρθῳ δὲν χρησιμοποιήθηκαν οἱ κώδικες 154 καὶ 238 τῆς σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων, διότι ἀποτελοῦν ἀντίγραφο τοῦ χειρογράφου τῆς Διονυσίου καὶ μεταγλώττισις στὴ δημοτικὴ τοῦ ἴδιου κειμένου ἀντίστοιχα. Στὴν κριτικὴ ἔκδοσις ἔχουμε τὴν ὅλη εἰκόνα τῶν χειρογράφων (Βάσις τὸ κείμενο Δοχειαρίου, σὲ () προσθήκες τοῦ κει-

μένου Διονυσίου και σὲ [] προσθήκες τοῦ σλαβωνικοῦ κειμένου). Ἔτσι ἀποκαλύπτεται ὅτι ὑπῆρξαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δύο παραλλαγές τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου και ὅτι ἡ σλαβωνικὴ μετάφραση στηρίχθηκε σ' ἐλληνικὸ πρωτότυπο. Ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση συνοδεύεται ἀπὸ χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς και Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τὸ κριτικὸ κείμενο ἀπὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Σημειωτέον ὅτι στὴ νεοελληνικὴ μετάφραση – σὲ σύγκριση μὲ τὴν Εἰσαγωγὴ και τὰ Σχόλια – χρησιμοποιεῖται ἀπλὴ καθαρεύουσα μὲ τάσεις πρὸς τὴ δημοτικὴ. Τὰ λάθη στὸ κριτικὸ κείμενο εἶναι λίγα, ἀλλὰ παρατηρεῖται ἀναντιστοιχία στοὺς στίχους τοῦ κειμένου ποὺ παραπέμπουν σὲ χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς και Πατέρων.

Γ. Σχόλια (σσ. 145 - 227) 82 τὸν ἀριθμὸ, τὰ ὅποια εἶναι ἀρκετὰ ἀξιόλογα, διότι δίνουν πληροφορίες γιὰ μνημονευόμενα πρόσωπα, τοπωνύμια, περιστατικά, μονές, ὅρους, φράσεις κ.ἄ. Τὰ σχόλια δὲν ἱκανοποιοῦν μόνο τὴν ἀνθρώπινη περιέργεια, ἀλλὰ και τὴ δίψα τῆς ψυχῆς γιὰ πνευματικά - θεολογικά ζητήματα.

Τὸ ἔργο πλαισιώνεται ἀπὸ Βιβλιογραφία (235 - 238), Ἐπίμετρο (ἀπόσπασμα τοῦ Βίου ἀπὸ κώδικα τοῦ Βατικανοῦ, χρονολογικὴ βιογραφία τοῦ Ὁσίου, σσ. 235 - 238), Χάρτη τοῦ χώρου ὅπου ἔζησε και ἔδρασε ὁ ὁσιος Ρωμύλος (σσ. 240 - 241) και 26 εἰκόνες σκόρπιες σ' ὅλη τὴν ἑκταση τοῦ κειμένου (εἰκόνες ἀγίων, προσώπων, τόπων, μονῶν ποὺ σχετίζονταν μὲ τὸν ὁσιο Ρωμύλο).

Ὁ εἰδικὸς ἀναγνώστης θὰ μποροῦσε νὰ προβεῖ σὲ κάποιες παρατηρήσεις περισσότερο θετικὲς και λιγότερο ἀρνητικὲς. Προσωπικὰ ἐπιθυμῶ νὰ σταματήσω στὶς ἑξῆς: α) Ἡ ὀρθὴ ὀνομασία τῆς βουλγαρικῆς μονῆς εἶναι Τρογιάν (Trojan) και ὄχι Τροϊάνα (σ. 19, 20). β) Ὁ ἡγεμόνας τοῦ Βιδυνίου καλεῖται Στρατσιμίρ (Stracimir) και ὄχι Στρασιμίρ (σ. 21). Πρβλ. τὸ ὀρθὸ στὴ σ. 145. γ) Ὁρθῶς τίθεται ἐρωτηματικὸ (σσ. 20, 192) στὸν βούλγαρο ἱερομόναχο Κυπριανὸ ὡς πρὸς τὸ ἐπώνυμό του (Τσάμπλακ), διότι σήμερα ὠρισμένοι ἐρευνητὲς ἀμφισβητοῦν τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξε θεῖος ἐκ πατρὸς τοῦ Γρηγορίου Τσάμπλακ (βλ. προχείρως Δ. Β. Γόνη, *Μελετίου Συρίγου, Μαρτύριον, Ἀκολουθία και Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Νέον τὸν ἐν Λευκοπόλει* (c. + 1330), Ἀθῆναι 1984, σ. 38, σημ. 66). δ) Στὶς σημειώσεις τῆς νεοελληνικῆς μεταφράσεως δὲν θὰ ἦταν ἄσχημο νὰ ἐπισημαίνονταν και οἱ παροιμιώδεις φράσεις τοῦ κειμένου. ε) Τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου ἡ μεγάλη χρῆση τῆς τροπικῆς με-

τοχῆς νομίζω ὅτι τὴν ἀδικεῖ, ὅπως τὴν ἀδικεῖ καὶ ἡ μεγάλη ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. στ) Τὰ περὶ ἀντιστοιχίας τῶν ὀνομάτων Ραΐκος καὶ Ἰωάννης (σ. 148) ποὺ παρατίθενται στὸ Νέον Λειμωνάριον. ζ) Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Γρηγορίου (σσ. 170, 186), συντάκτη τοῦ Βίου τοῦ ὁσίου Ρωμύλου, δὲν εἶναι ἀπλό. Ὁ Ρωμύλος ὡς πρὸς τὸν πατέρα ἦταν Ἑλληνας (Ρωμαῖος) καὶ ὡς πρὸς τὴ μητέρα Βούλγαρος (β' 10 - 12). Συνεπῶς πρέπει νὰ προβληματιζόμαστε ποῖο ἦταν τὸ «οἰκεῖον γένος» τοῦ Ρωμύλου (ιβ' 57), τὸ ἐλληνικὸ ἢ τὸ βουλγαρικόν; Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ καθορίσει καὶ τὸ γένος τοῦ Γρηγορίου. η) Τὰ τῆς παρουσίας βουλγάρων μοναχῶν στὴ μονὴ Ζωγράφου δὲν εἶναι τεκμηριωμένα. Σχετικὰ βλ. Διονυσίας Παπαχρυσάνθου. Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμός. Ἀρχές καὶ ὁργάνωση, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1992, σσ. 239 - 241, ὅπου σημειώνεται: «Εἶναι ἄγνωστο σὲ ποῖα ἐποχὴ τὸ μοναστήρι παραχωρήθηκε σὲ (ἢ ἐπανδρώθηκε ἀπὸ) μοναχοὺς Βουλγάρους».

Οἱ ἀδελφοὶ τῆς μονῆς Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης στὸ παρὸ βιβλίό μας δίνουν ἓνα δεῖγμα τῆς σοβαρῆς δουλειᾶς ποὺ ἐπιτελοῦν στὸν ἀγιολογικὸ τομέα. Συνδυάζοντας μὲ ἰδανικὸ τρόπο ἔρευνα καὶ ἐκλαϊκευση μας χάρισαν ἓναν βίο ἄγνωστου στὸ εὐρὺ κοινὸ Ἀγίου, τοῦ ὁσίου Ρωμύλου, καὶ μας ἔδωσαν ἓνα εὐρὺ πλαίσιο πληροφοριῶν, εἰδήσεων καὶ ἐρμηνειῶν (Εἰσαγωγή - Σχόλια). Ἔτσι μπορούμε νὰ κινούμεστε μὲ ἄνεση μέσα στὸν τότε κόσμον τοῦ Ὁσίου, στὸν μοιραῖο γιὰ τὸν ὀρθόδοξο κόσμον 14ο αἰῶνα, ὅταν τὰ ὀδυνηρὰ πλήγματα τῶν Τούρκων ἀντηχοῦσαν στὰ Βαλκάνια, ὅταν τὸ μήνυμα τοῦ ἡσυχασμοῦ (τοῦ τῆς ἡσυχίας καλοῦ) ἔθραυε καὶ γκρέμιζε τὰ τείχη τῶν ποικίλων ἐθνικισμῶν καὶ ἔφθανε ὡς τὴ μακρινὴ Ρωσία, ὅταν τὸ Ὀρθόδοξο Γένος προοδευτικὰ προετοίμαζε τοὺς μηχανισμοὺς ἐπιβιώσεώς του κατὰ τοὺς δεινοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Erich Bryner, *Die Ostkirchen vom 18 bis zum 20. Jahrhundert*, (στὴ σειρά: Kirchengeschichte in Einzeldarstellungen III, 10) herausgegeben von Ulrich Gäbler, Gert Haendler und Joachim Rogge), Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 1996, σσ. 144.

Ernst Christoph Suttner, *Kirche und Nationen. Beiträge*

zur Frage nach dem Verhältnis der Kirche zu den Völkern und der Völker zur Religion (Das Östliche Christentum... Neue Folge. Band Hb 1 und Hb. 2) Würzburg 1997, σσ. 642.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς δυτικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν Χριστιανοσύνη τῆς Ἀνατολῆς, στὸ ἐπικεντρο τῆς ὁποίας τοποθετεῖται ἡ Ὁρθοδοξία, μένει ἀμείωτο. Ἀπόδειξη οἱ δύο παραπάνω ἐκδόσεις, τὶς ὁποῖες παρουσιάζουμε στὴ συνέχεια.

Τὸ πρῶτο βιβλίο ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία καὶ τὴ νεωτέρα Ἱστορία τῶν τοπικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διότι εἶναι γραμμένο ἀπὸ ἓνα ἱκανότατο ἐρευνητὴ, ποὺ διαθέτει ὄχι μόνο πλούσια γνώση, ἀλλὰ καὶ μεγάλη πείρα στὴν ἔρευνα τῆς Χριστιανοσύνης τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτὸ σημαίνει, τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ποὺ συνεχίζουν τὴ Βυζαντινὴ Ὁρθοδοξία, τῶν προχαλκηδονίων καὶ νεστοριανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ τῶν Οὐνιτικῶν, τῶν ἐνωμένων δηλαδὴ μὲ τὴ Ρώμη, Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἔρευνα ἐπικεντρώνεται στοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες (18ος - 20ός) καὶ κορυφώνεται στὴν σχέση αὐτῶν τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση. Ἡ προοπτικὴ δηλαδὴ τοῦ ἔργου εἶναι καθαρὰ οἰκουμενική.

Καὶ γιὰ μὲν τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ὁ Μ. Πέτρος καὶ ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1721 εἶναι μία σαφὴς ἀφετηρία, ὡς νέα κυριολεκτικὰ φάση τῆς ἱστορίας της, ἀφοῦ τίθεται στὴν πρᾶξη τὸ ζήτημα τῆς συνέχειάς της. Πὰ πολλές ὅμως ἀπὸ τὶς ἄλλες ἡ νεώτερη ἐποχὴ ἀρχίζει τὸν 19ο αἰῶνα ἢ καὶ τὸν 20ὸ ἀκόμη, λόγῳ διαφόρων γεγονότων, σημαντικῶν γι' αὐτές, ποὺ σφράγισαν τὴν περαιτέρω πορεία τους. Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ κριτικὰ καὶ ἀξιοποιεῖ τὶς μέχρι σήμερα ἔρευνες, στηριζόμενος *tacite* ἢ *expressis verbis* στὴ βασικὴ βιβλιογραφία.

Βάση τοῦ βιβλίου ἀποτελέσαν οἱ παραδόσεις τοῦ κ. Bryner στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ζυρίχης (Ἑλβετία) κατὰ τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνο 1993/94. Τὸ βιβλίο ὁλοκληρώθηκε τὸ 1995, προστέθηκε δὲ στὴ γνωστὴ ἀξιόλογη σειρὰ μονογραφιῶν στὸ χωρὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ποὺ διευθύνεται, ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς Ulrich Gäbler, Gert Haendler καὶ Joachim Rogge καὶ περιέλαβε ἤδη σπουδαῖες ἐργασίες τῶν Hans - Georg Thümmel, Hans - Dieter Düpmann, Friedrich Winkelmann γιὰ προγενέστερες περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ ἴδιου χώρου. Πιστεύω δέ, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέα, νὰ δώσει ἀφετηριακὲς ἀφορμὲς γιὰ περαιτέρω ἔρευνα, ἐπιτυγχάνεται, διότι οἱ ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις του, ὄχι φυσικὰ ἀπροϋπόθετες, πα-

ρόλη την προσπάθεια για άντικειμενικότητα, σέ αρκετά σημεία προκαλούν τη σκέψη του “άνατολικού” χριστιανού όχι μόνο να συμπληρώσει τις εϋστοχες, είναι γεγονός - κρίσιες του κ. Bryner, ίσως δέ σέ κάποια σημεία καί νά τις έπαναδιατυπώσει. Η κρίση μας, πάντως, είναι βασικά θετική.

Τò βιβλίο σπονδυλώνεται κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Μετὰ τὸν Πρόλογο: (σ. 5) καὶ τὴ βιβλιογραφία (σ. 11-19, καλὰ ἐπιλεγμένη) ἀκολουθοῦν ἑννέα κεφάλαια, πού ἐξετάζουν: 1. Τò Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (20 - 32). Θίγονται γνωστές μὲν, ἀλλὰ πάντα καίριες, ὅψεις τῆς θεματικῆς: Οἱ Φαναριῶτες καὶ ἡ ἐπίδρασή τους, τὸ ἀνατολικὸ ζήτημα καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἡ κατάρρευση τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὁ νέος προσανατολισμὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἔναρξη τῆς οἰκουμενικῆς δραστηριότητος μὲ τὸν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα καὶ ἡ σημερινή κατάσταση, μὲ μιὰ στροφή στοῦ Ἁγίου Ὁρος καὶ τὴν ἀκτινοβολία του. 2. Οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή καὶ τὴν Ἀνατολική Μεσόγειο (33 - 39). Σύντομες ἀναφορὲς στὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ στὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου. 3. Ἡ Ρωσικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία (40 - 65) σὲ τρεῖς περιόδους: τὴ συνοδική (1721 - 1917), τὴ σοβιετική (1917 - 1991), καὶ τὴν μετακομμουνιστική (1991 - σήμερα). Ἐνδιαφέρουσες εἶναι ἐδῶ οἱ ἐνδιάμεσες ἀναφορὲς στὸν ρωσικὸ μοναχισμό, τὶς ἐθνικιστικὲς τάσεις, τὴ ρωσικὴ Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς καὶ τὴν κίνηση τῶν Παλαιοπίστων. 4. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας (66 - 70). 5. Οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς ΝΑ Εὐρώπης (71 - 108: Ἑλληνική, Σερβική, Ρουμανική, Βουλγαρική, Ἀλβανική). 6. Οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολικοκεντρικῆς Εὐρώπης (109 - 114: Πολωνική, Τσεχοσλοβακική, καὶ οἱ αὐτόνομες Ἐκκλησίες Φινλανδίας, Ἑσθονίας καὶ Λεττονίας). 7. Οἱ Ἀνατολικὲς Ἐθνικὲς Ἐκκλησίες (115 - 131: Ἀνατολικοσυριακή, Δυτικοσυριακή, Ἰακωβιτική, Κοπτική, Αἰθιοπική, Ἀρμενική, Συριακὴ τῆς Ἰνδίας). 8. Οἱ οὐνιτικὲς Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς (128 - 131). 9. Ἡ Ὁρθοδοξία στὴν Οἰκουμενικὴ κίνηση (132 - 138). Τò βιβλίο κλείνει μὲ Πίνακες ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Πολυσέλιδο τὸ δεῦτερο ἔργο, μὲ κατανομή τῆς πλούσιας ὕλης σὲ δύο τόμους (σ. 1 - 316 καὶ 317 - 642), παρουσιάζει τὸ ἴδιο, ἢ καὶ μεγαλύτερο ἀκόμη ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἱστορικὸ ἐρευνητὴ, ἀλλὰ καὶ τὸν φιλόστορα ἀναγνώστη, διότι προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφίδα ἑνὸς πολὺ γνωστοῦ καὶ διακεκριμένου πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου καὶ ταλαν-

τούχου συγγραφέα, που καταθέτει τους καρπούς της μακροχρόνιας έρευνάς του, προσφέροντας μίαν άξιοπρόσεκτε θεωρηση σημαντικῶν ιστορικῶν προβλημάτων ὡς συμβολή στήν περαιτέρω ἐπιστημονική εργασία. Ὁ συγγραφέας ἔχει συλλέξει ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ ἐργασιῶν του, που δημοσιεύθησαν σὲ διάφορες ἐποχὲς καὶ ἀπὸ διάφορες ἀφορμές. Εἶναι δὲ γνωστὸ πόση σημασία ἔχει ἡ συγκέντρωση μικρότερων ἐργασιῶν ἑνὸς ἐρευνητοῦ, που ἐπικεντρώνονται σὲ ὅψεις ἑνὸς ἀξονικοῦ θέματος, τὸ ὁποῖο στήν προκειμένη περίπτωση εἶναι: Ἡ Ἐκκλησία στὴ σχέση της μὲ τίς διάφορες Ἐθνότητες, ὡς καὶ τῶν διαφορῶν Ἐθνοτήτων μὲ τὴν θρησκεία. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν προσφέρεται μόνο μία πολυεπίπεδη προοπτική στήν προσέγγιση τοῦ κεντρικοῦ θέματος, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ παρακολουθήσει κανεὶς καὶ τὴν σταδιακή ὠρίμανση τοῦ ἐρευνητοῦ, ὁ ὁποῖος εἰσέρχεται ὅλο καὶ βαθύτερα στὸν προβληματισμὸ καὶ προσφέρει ὅλο καὶ ἐγκυρότερες ἀπαντήσεις.

Τὸ ἔργο περιέχει 40 αὐτοτελεῖς μελέτες τοῦ συγγραφέα, που ἐρευνοῦν ἰσάριθμα προβλήματα στὴ διασύνδεση τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸ ἐθνικὸ στοιχεῖο κατὰ περιοχὲς καὶ λαούς, σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου ἢ εὐρύτερα τοῦ “ἀνατολικοῦ” χριστιανισμοῦ (οὐνιτῶν, ἀρμενίων, νεστοριανῶν κ.λπ.). Τὰ ἐπὶ μέρους θέματα ἔχουν ἐνταχθεῖ σὲ 4 ἐνότητες: Χριστιανισμὸς καὶ Ἐθνότητες (Ἑθνη), Πολιτικά καθεστῶτα καὶ Θρησκείες (Θρησκεύματα), Ὁ “λεβάντες” καὶ ἡ ὑπόλοιπη Ἀνατολή, Προσπάθεια γιὰ τὴν Εἰρήνη. Προσέξαμε κυρίως τὰ θέματα: Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλάβων (9 ἐ.), Τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο στὴ σημασία του γιὰ τὴν κοινωνία, τὴ διαμόρφωση τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ΝΑ Εὐρώπης (σ. 84 ἐ.), Ἐκκλησία καὶ ἐθνικὴ ταυτότητα στήν Εὐρώπη ἐπὶ Ὀθωμανοκρατίας στήν ΝΑ Εὐρώπη (97 ἐ.), Ὁρθόδοξη θεωρηση τῆς Πολιτείας (195 ἐ.), Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐμφάνιση τῶν Ἐθνικῶν Κρατῶν στήν ΝΑ Εὐρώπη (235 ἐ.), Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Αὐστρία (249 ἐ.), Τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων (517 ἐ.), οἱ Ἰησοῦίτες καὶ ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολή (554 ἐ.) κ.λπ. καὶ τὸ παρὸν ἔργο ἐντάσσεται στὴ πολὺ γνωστὴ σειρά “Das Östliche Christentum, που διευθύνει ὁ συγγραφέας μαζί μὲ τοὺς καθηγητὲς Joh. Hofmann καὶ Chr. Hannick.

Ὁ συγγραφέας διαθέτει σημαντικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν προσέγγιση τῶν προβλημάτων τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου: πολυγλωσσία, πολυγνῶσία καὶ ἰσχυρὸ αἰσθητήριον. Ἡ διερεύνηση τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων γίνεται μὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια. Ὅποιες

δήποτε προϋποθέσεις ανυπέρβλητες όπωςδήποτε, δέν αποβαίνουν εϊς βάρος τής ίστορίας καϊ τής έπιστήμης γενικότερα. Πολλές θέσεις του συγγραφέα βοηθοῦν τήν περαιτέρω έρευνα καϊ τήν προάγουν. Ακόμη καϊ ό παραδοσιακός - πατερικός - όρθόδοξος συνάγει χρήσιμα συμπεράσματα από τϊς διεισδυτικές αναλύσεις καϊ τὰ κριτικά συμπεράσματα. Πρόκειται γιά ένα από πάσης απόψεως χρήσιμο έργο.

Πρωτοπρ. π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

PHRONEMA 15 (2000), *Annual Review of St. Andrew's Greek Orthodox Theological College, Sydney, Australia*, pp. 150, Pictures.

Φρόνημα 15 (2000) Έτήσια Έκδοσις του Έλληνικού Όρθοδόξου Κολλεγίου του Αποστόλου Ανδρέου, Σύνδεϋ Αύστραλϊα, σελίδες 150. Φωτογραφϊαι.

Έάν ένθυμοῦμαι σωστά δια πρώτην φοράν τὸ έτήσιον θεολογικόν περιοδικόν τής θεολογικῆς σχολῆς του αποστόλου Ανδρέου τής Έερᾶς Αρχιεπισκοπῆς Αύστραλϊας έμφανίζεται εϊς 150 σελίδας, ένῳ μέχρι στιγμῆς, ό αριθμός τῶν σελίδων τῶν προηγουμένων τόμων έκυμαίνετο γύρω από τὰς 100 σελίδας περίπου. Πρᾶγμα εὐχάριστον. Τὸ ὕλικόν δέ, πού περιλαμβάνει εϊναι ὕψηλόν έπιστημονικόν, θεολογικόν περιεχόμενον.

Δημητρίου Αθανασοῦ, Κύριον Άρθρον, σ. 1.

Ό εκδότης του περιοδικού, Καθηγητής του Τεχνικοῦ Πανεπιστημίου του Σίνδεϋ, παρουσιάζει συντόμως εϊς μίαν σελίδα τὸ περιεχόμενο του τόμου. Ταῦτα κατανέμονται εϊς δύο κατηγορίας:

1. Όμιλϊαι, άπηϋθυνθεϊσαι εϊς τὸ δεύτερον πολιτιστικόν φόρουμ τής Έερᾶς Αρχιεπισκοπῆς Αύστραλϊας, με άντικείμενον: 'Ο Ξένος καϊ ή Φιλοξενία δια Μέσου τῶν Αϊώνων. Τοῦτο συνῆλθεν εϊς τὰς πόλεις: Σύνδεϋ, Μελβούρνην, Αδελαϊδα καϊ Πέρθην. Οί συμμετέχοντες εϊς αὐτὸ προήρχοντο από τὸν έθνικόν χῶρον τής Αύστραλϊας ἀλλὰ καϊ τὸν διεθνῇ τοιοῦτον. Έφερε διεθνῇ καϊ διομολογιακόν χαρακτήρα. Ταῦτα πάντα καταδεικνύουν τήν μεγάλην σημασίαν του θέματος τής Φιλοξενίας δια τήν σημερινήν Αύστραλϊαν, χῶραν καϊ ἡπειρον με πολυεθνικὰ καϊ πολυπολιτισμικὰ ιδεώδη.

2. Άρθρα έπιστημονικοῦ χαρακτήρος, χωρϊς τοῦτο νὰ σημαϊνῇ ὅτι

τὰ προηγούμενα στεροῦνται τοῦ ιδιώματος χαρακτηῆρος τούτου.

Ἐκφράζει εὐχαριστίας εἰς τοὺς συγγραφεῖς-συνεργάτας καὶ ἀναγνώστας τοῦ περιοδικοῦ τούτου.

Α΄ Φόρουμ, σελίδες 3 - 86.

Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, Ξένος καὶ Φιλοξενία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν, σελίδες 3 - 14.

Γεωργίου Β. Δερτιλῆ, Διαπιστώσεις ὑπὸ Ξένων: Οἱ Ἕλληνες τῆς Διασπορᾶς, 1780 - 1900, σελίδες 15 - 25.

Ἐνδιαφέρουσαι διαπιστώσεις διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς διασπορᾶς:

1859, Γαλλία, σελίδες 17 - 18.

1865, Λονδίνον, σελίδες 18 - 20.

1790, Μασσαλία, σελίδες 20 - 23.

1866, Ἀνδρέας Συγγρός, σελίδες 23 - 24.

Κωνσταντίνου Δ. Κεραμέα, Ξένοι καὶ Πολῖται κατὰ τὸ Τοπικὸν Δίκαιον, σελίδες 27 - 42.

Αὐρηλίου Κήλυ (Α΄), Φιλοξενία εἰς τὴν Ἰρλανδικὴν Πνευματικὴν Παράδοσιν, σελίδες 43 - 51.

Ραββίνου Φρέντ Μόργκαν, “Ἦτε γὰρ προσήλυτοι ἐν γῇ Αἰγύπτῳ”, Ἔξοδος 22, 20. Τὸ Ἐνδιαφέρον διὰ τὸν Ξένον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, σελίδες 53 - 59.

Δαβὶ Πάεχ, Ξένος καὶ Φιλοξενία ἀπὸ Γερμανικῆς Λουθηρανικῆς Ἀπόψεως, σελίδες 61 - 72.

Οἱ πρῶτοι πρόσφυγες, οἱ ὅποιοι ἦλθον εἰς τὴν νότιον Αὐστραλίαν καὶ πιθανῶς ὁλόκληρον τὴν Αὐσταλίαν ὑπῆρξαν οἱ γερμανοὶ λουθηρανοί, πρὶν ἀπὸ 160 χρόνια περὶπου, σ. 62.

Βίκης Γουῶκερ, Ἡ Συμμετοχὴ μας εἰς τὴν Συνδιαλλαγὴν μεταξὺ Γυναικῶν καὶ μὴ Γυναικῶν. Εἰς Ποίας Διαπιστώσεις μᾶς Ὁδηγεῖ, σελίδες 73 - 76.

Δ΄ Ἀρσὺ Γούντ, Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ Ξένος ἐντὸς τῶν Πυλῶν. Ὁ Μεθοδισμὸς καὶ ἡ Ἐνωμένη Ἐκκλησία τῆς Αὐστραλίας, σελίδες 77 - 86.

Αἱ ἐμπειρίαι τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Ἐνωμένης Ἐκκλησίας (τῆς Αὐστραλίας). Ὁ ρόλος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σὲ σχέσιν πρὸς τὸν ξένον καὶ τὴν φιλοξενίαν εἰς τὸν Μεθοδισμόν.

Β΄ Ἀρθρα ἐπιστημονικά, σελίδες 87 - 128.

Αὐρηλίου Κήλυ (Β΄), Ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν Δύσιν. Μία διήγη-

σις Ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Εὐάγριον, τὸν Σχολαστικὸν καὶ τὸν Γρηγόριον τῶν Τουρῶνων (Σύγκρισις), σελίδες 87 -95.

Ἡ διήγησις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ἑνὸς ἑβραϊόπαιδος εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Ροβέρτου Πένκεττ, Αἱ Ὁράσεις τῆς Θεότητος ὑπὸ τοῦ Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, σελίδες 97 - 114.

Σταύρου Σ. Φωτίου, “Ἐν ἑτέρῳ μορφῇ”, Μάρκ. 16, 12. Ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Διάστασις τῆς Ὁρθοδόξου Εἰκονογραφίας, σελίδες 115 - 128.

Βιβλιοκρισίαι ὑπὸ τῶν Ἀγγέλου Καραντώνη καὶ Ἀγγέλας Ἀθανασοῦ, σελίδες 129 - 136.

Νέα τοῦ κολλεγίου. Νέα τοῦ 2000, σελίδες 137 - 147.

Χειροτονίαι.

Ἔναρξις Μαθημάτων διὰ Δοξολογίας τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἔτους 2000. Εὐχαριστήριος Ἀκολουθία διὰ τοὺς Ἀποφοίτους τοῦ 1999 (23 Μαΐου). Ἡμέρα διὰ τὴν Ἀνάπτυξιν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν Προσόντων, 5 Μαΐου 2000, Τελετὴ Ἀποφοίτων, 17 Ἰουνίου 2000.

Κίνησις τῶν Καθηγητῶν, σελίδες 143 - 147.

Πίναξ τῶν Τόμων τῶν Ἑτῶν 1 (1986) - 14 (1999), σελίδες 148 - 159. Εἰς ὅλους τοὺς τόμους, 1 (1986) - 15 (2000) τακτικὸς συνεργάτης μὲ μίαν ἢ περισσοτέρας συνεργασίας, ἐμφανίζεται ὁ προκαθήμενος τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας, ὁ ἰδρυτής, Κοσμήτωρ καὶ Καθηγητὴς τῆς Δογματικῆς τοῦ θεολογικοῦ κολλεγίου τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανὸς Χαρκιανάκης.

Προηγούμενα σημειώματα τοῦ γράφοντος: Θεολογία 62 (1991) 407 - 409. 63 (1992) 875 - 876. 66 (1995) 845 - 848, 67 (1996) 185 - 186, 912 - 913. 68 (1997) 406 - 407. 70 (1999) 181 - 182, 995 - 996. 71 (2000) 700 - 701.

Κληρονομία 23 (1991) 366 - 371. 219 (1997) 398 - 399.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Μαλαματὴ Βαλάκου - Θεοδωρούδη «Τὸ νομικὸ περίγραμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὰ πλαίσια τῆς Διεθνοῦς Κοινότητος».

Ἡ μελέτη τούτη κατανέμεται σὲ τέσσερα μεγάλα μέρη. Τὸ πρῶτο

φέρει τὸν τίτλο ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Τὸ δεύτερο, ἡ Διεθνὴς Κοινότητα καὶ οἱ ὀργανωμένες Ἐκκλησίαι. Τὸ τρίτο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὡς θεσμός, καὶ τὸ τέταρτο ὁ θεωρητικὸς προσανατολισμὸς τῶν μελῶν τῆς διεθνοῦς κοινότητος μέσα ἀπὸ τὶς θεωρίες τῶν ὑποκειμένων ΔΔ γιὰ τὶς Ἐκκλησίες καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

Εἰδικότερα τὸ πρῶτο μέρος χωρίζεται σὲ δύο μεγάλα τμήματα, ποὺ ἀναφέρονται: Τὸ πρῶτο, στὸ διεθνὲς περιβάλλον καὶ τὶς εἰδικότερες συγκυρίες ποὺ ἐπηρέασαν τὴν συμπεριφορὰ τῶν συμμετεχόντων κρατῶν στὶς ἐργασίες τῆς Συνδιάσκεψης τῆς Λωζάννης, ὁδήγησαν στὴν ἀπόσυρση τῆς τουρκικῆς πρότασης γιὰ τὴν μεταφορὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καὶ στὴν τελικὴ ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης ποὺ ἐξασφάλισε μιὰ νέα ἰσορροπία στὴν εὐαίσθητη περιοχὴ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ χώρου γιὰ τὴ διατήρηση τῆς εἰρήνης στὴν εὐρύτερη περιοχὴ. Τὸ δεύτερο, στὴν μεταγενέστερη στρατηγικὴ πορεία μέχρι σήμερα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὲ βάση τὶς νέες ρυθμίσεις, τὴν ἀντιμετώπισή του ἀπὸ τὴν Τουρκία, τὴν στήριξή του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν συμπαράσταση τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἐνθάρρυνση τῆς Διεθνοῦς κοινότητος.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ πρώτου τμήματος, μὲ τὴν ἔνδειξη - περιβάλλον -, ποὺ περιλαμβάνει 13 κεφάλαια, τὰ ὁποῖα περιγράφουν, ἀναλύουν ἀνάμεσα στὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα καὶ τὸ καταληκτικὸ ἀποτέλεσμα, τὴν συμμετοχὴ τῶν Ἐκκλησιῶν στὴ θεμελίωση τῆς εἰρήνης, τὴν ἐπίδρασή τους στὴ διαμόρφωση τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, τὴν ἀντίστοιχη συμπεριφορὰ τῶν κρατῶν μέσα ἀπὸ τὶς συνθήκες εἰρήνης τοῦ 1919 - 1920, τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν προστασία τῶν θρησκευτικῶν μειονοτήτων καὶ τὴν ἀναδιαμόρφωση τῶν σχέσεων Κράτους - Ἐκκλησίας, ἀποδίδουν ρεαλιστικὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ κλίματος ποὺ ὑπαγόρευσε τὴ διαδικασία κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Συνδιάσκεψης τῆς Λωζάννης καὶ ἐπηρέασε τὰ ἀποτελέσματά της. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα ἀναλύεται ἡ τουρκικὴ πρόταση γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ Πατριαρχείου ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ τουρκικοῦ κράτους, παρατίθεται ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ στήριξη τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συμμετεχόντων κρατῶν ποὺ ἐπηρέασαν τὴν τύχη τῆς τουρκικῆς πρότασης καὶ ἐκμηδένισαν τὶς συντονισμένες προσπάθειες τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους γιὰ τὴν πραγματοποίησή της. Πὰ

πρώτη φορά γίνεται έπεξεργασία όλων των στοιχείων που θα μπορούσε να συγκεντρώσει κανείς από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, την είδησεογραφία, τις πολιτικές δηλώσεις και άρθρα σε έφημερίδες έποχης για την πιστή απόδοση των όσων ύποστηρίχθηκαν στην πορεία των έργασιών της Συνδιάσκεψης, αλλά και για την έρμηνεία των αποτελεσμάτων της στη διαμόρφωση του σημερινού σχήματος του Οίκου-μενικού Πατριαρχείου.

Ειδικότερα ύποστηρίζονται τα παρακάτω, που είναι αποτελέσματα συστηματικής ανάλυσης και που μέσα από ένα «ξαναδιάβασμα» των πρακτικών της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης σε συνδυασμό με το επί πλέον ύλικό που αναφέρθηκε πιο πάνω, αποτελούν την προσωπική συμβολή της ύποψήφιας, ή όποια με άφετηρία την έποχή της Συνθήκης της Λωζάννης, αναλύει διαδικασία και αποφάσεις κάτω από τις πραγματικές εύχρειες και δυνατότητες που έκτιμήθηκαν πολλαπλά, καταλήγοντας στις παρακάτω ενδιαφέρουσες όσο και χρήσιμες έκτιμήσεις:

1) Η τουρκική πρόταση που ήθελε την απομάκρυνση του Οίκου-μενικού Πατριαρχείου από την Τουρκία ήταν σαφής και στηριζόταν στα όρια θρησκευτικής έλευθερίας στο πλαίσιο προστασίας των θρησκευτικών μειονοτήτων που προβλεπόταν για ένα κράτος κοσμικό, με διάκριση σχέσεων κράτους - θρησκείας.

2) Η πρόταση που εύδοκίμησε, δηλαδή ή πρόταση του Λόρδου Κώρζον, ζύγισε τη διάκριση α) ανάμεσα στον άγνωρισμένο από τη διεθνή κοινότητα θρησκευτικό θεσμό και τα όρια του διεθνούς ενδιαφέροντος για την προστασία του, όπως και β) ανάμεσα στο προνομιακό καθεστώς που ρύθμιζε τις σχέσεις του με τους Όρθοδόξους τα χρόνια της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, και στο νέο πολιτικό καθεστώς, που τα χρόνια της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, και στο νέο πολιτικό καθεστώς, που ανάδεικνυε ένα κοσμικό κράτος με συγκεκριμένη φυσιογνωμία.

3) Η απόσυρση της πρότασης από την Τουρκία κατορθώθηκε μετά από ανανέωση του διεθνούς ενδιαφέροντος για το Οίκουμενικό Πατριαρχείο, την έπαναβεβαίωση της ύποχρέωσης σεβασμού του θεσμού και της έδρας του και φυσικά της δέσμευσης χωρισμού των σχέσεων κράτους-θρησκείας.

4) Η κατάληξη που καταγράφηκε στο πρακτικό της 10-1-1923 με αριθμό 20 και φέρει τις ύπογραφές του γενικού γραμματέα της Συνδιάσκεψης και των έξουσιοδοτημένων αντιπροσώπων των κρατών Άγ-

γλίας, Γαλλίας, Ἑλλάδος, Ἰταλίας, Ἰαπωνίας, Ρουμανίας, Σερβίας καὶ Τουρκίας ἀποτελεῖ μία ἰδιαίτερη πολυμερὴ, προφορική ἀμφοτεροβαρὴ συμφωνία.

5) Ὁ περιορισμὸς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀντίληψη, κατὰ τὴ γνώμη τῆς ὑποσηφίας, ὅτι τὰ μέχρι τότε πολιτικά καὶ διοικητικά του προνόμια ἦταν συνδεδεμένα μὲ τὴ δομὴ τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ διατηρηθοῦν, στὴν ἴδια μορφή, ἐφόσον θὰ προβλεπόταν νέα σχέση ἀνάμεσα στὸ κράτος καὶ στὴ θρησκευτικὴ μειονότητα καὶ διαδικασίες προστασίας τῆς τελευταίας σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τῆς συνθήκης ποὺ θὰ ὑπογραφόταν (Λωζάννης), μὲ τὴν ἐγγύηση μάλιστα προστασίας τῆς ΚτΕ. Π' αὐτὸ καὶ ἡ κατάργησή τους, ἐγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὰ μέρη, μὲ ὅρους πολιτικῆς καὶ νομικῆς προσαρμογῆς τῆς νέας φυσιογνωμίας τῆς Τουρκίας, σὲ ἓνα κοσμικὸ κράτος, καὶ ὅχι σὰν προϋπόθεση μιᾶς ἰδιαίτερης ρύθμισης, ἀλλαγῆς τῶν ὁρίων τοῦ θεσμοῦ καὶ περιορισμοῦ τῶν καθηκόντων του ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ νέου τουρκικοῦ κράτους.

6) Στὸ τελικὸ κείμενο, δὲν περιλήφθηκε αὐτὴ ἡ συμφωνία γιατί δὲν ὑπῆρξε καμιὰ πρόθεση συσχετισμοῦ τῆς μὲ τὸ καθεστῶς τῶν μειονοτήτων ποὺ προέβλεπε ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης. Ἦταν ἀνεξάρτητη καὶ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ρυθμίσεις.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ δευτέρου τμήματος, ποὺ περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια, εἰχνουν φῶς στὴ μεταγενέστερη πορεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὲ γνώμονα τοὺς ἐνθρονιστήριους λόγους ὅλων τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν μέχρι σήμερα, (ἡ μελέτη καὶ ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων τῶν ὁποίων, ἀποτελεῖ μιὰ ἄλλη σημαντικὴ συνεισφορὰ τῆς ὑποσηφίας), τὴν ἀντιμετώπισή του ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Κράτος μὲ βάση τὶς σχετικὲς ρυθμίσεις γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὴν συνολικὴ στάση τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι στὶς παραπάνω ρυθμίσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν στήριξή του ἀπέναντι στὴν ἐλληνορθόδοξη μειονότητα τῆς Τουρκίας, τὴν μεταγενέστερη ἀλληλεγγύη τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν κρατῶν, ὅπου ὑπῆρχαν ἢ δημιουργήθηκαν Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Μιὰ ἄλλη δηλαδὴ ὀπτικὴ γωνία, ποὺ δὲν ἐγκλωβίζεται μόνο στὴ συγκεκριμένη προβληματικὴ τῶν ἐλληνοτουρκικῶν σχέσεων.

Τέλος, ὁ συνολικὸς ἀπολογισμὸς τοῦ πρώτου μέρους ξεκινᾷ μὲ τὴν σημερινὴ εἰκόνα τοῦ σχήματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τὴν συνολικὴ ἀποτύπωση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Οἱ διαπιστώσεις

που δείχνουν μιὰ βαθιά μελέτη και προσέγγιση τῆς θεσμικῆς παρουσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου και τῆς δράσης του, εἶναι συγκεκριμένες και συνοψίζονται στὰ παρακάτω σημεία.

α) Τὸ ἐξωτερικὸ περίγραμμα τοῦ θεσμοῦ μὲ γεωγραφικοὺς ὅρους, διευρύνθηκε ἀπὸ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάννης και μετὰ μέχρι σήμερα σὲ Εὐρώπη, Ἀμερική, Ἀσία και Αὐστραλία.

β) Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐξακολουθεῖ νὰ συντηρεῖ σχέσεις μὲ τὰ διάφορα κράτη, τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα, τὶς αὐτοκέφαλες και αὐτόνομες Ἐκκλησίες, τὶς ὑπόλοιπες Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες, και τὸ ἴδιο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἶναι μέλος διεθνῶν ἐκκλησιαστικῶν μὴ κυβερνητικῶν Ὁργανισμῶν.

γ) Ἡ συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν πανορθόδοξη και διαχριστιανικὴ ἔκφραση εἶναι οὐσιαστική και αὐτοτελής. Γι' αὐτὸ κατόρθωσε: 1) Νὰ συμβάλει στὸν ἐπηρεασμὸ τῶν Ὁρθοδόξων ζητημάτων και σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις στὴν ἐπίλυσή τους. 2) Νὰ ἐπηρεάζει τὶς ἐξελίξεις τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, και τέλος 3) νὰ συμμετέχει στὴν διαμόρφωση νέων ὅρων θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, συνύπαρξης, ἀντιμετώπισης τῶν θρησκευτικῶν ἀλλὰ και παγκοσμίων προβλημάτων, που συντηροῦν ἤδη και θὰ ἐπιτρέψουν στὸ μέλλον, στὰ πλαίσια τῆς διεθνοῦς κοινότητος, τὴν ὁμαλὴ συνδιαχείριση μιᾶς κοινῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς.

δ) Τὸ τουρκικὸ κράτος δὲν μπόρεσε νὰ ἐμποδίσει αὐτὴ τὴ δυναμική, γιατί οἱ δραστηριότητες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διαπερνοῦσαν τὰ κρατικὰ σύνορα και ὅσες ἀφοροῦσαν ἐνέργειες ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ κράτους προστατεύτηκαν σ' ἓνα βαθμὸ ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ δόγμα.

ε) Ἀντίθετα τὸ τουρκικὸ κράτος, ἐρμήνευσε περιοριστικὰ τὴν Συνθήκη τῆς Λωζάννης, στὸ σημεῖο που ἀφοροῦσε τὴν ἐλληνικὴ μειονότητα και τὴν σχέση της μὲ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἐκπαιδευτικὸ ἢ φιλανθρωπικὸ καθίδρυμα. Τελικὰ σήμερα, ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐμπίπτει στὰ νομικὰ πρόσωπα τοῦ τουρκικοῦ ἀστικοῦ κώδικα. Διαμορφώθηκε σὰν ἓνας ἰδιότυπος ἐκκλησιαστικὸς θεσμός, ἐνσωματωμένος στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

στ) Τέλος ἡ διεθνὴς κοινότητα: 1) ἀντιμετώπισε μὲ εὐρεία διατύπωση τὸν ὅρο «περιορισμὸς στὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, 2) διατήρησε τὴν διεθνή θέση τοῦ θεσμοῦ, (διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος) σὲ ἐπίπεδο ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, σύμφωνα

μέ τις διεθνείς ρυθμίσεις πριν από την Συνθήκη της Λωζάνης, αλλά και μετά, στο πλαίσιο της εφαρμογής των γενικών διεθνών ρυθμίσεων συμβατικών ή έθιμικών κανόνων, για τον καθορισμό των σχέσεων του με εκκλησίες, κράτη ή διεθνείς οργανισμούς, 3) αξιολόγησε ουσιαστικά την συμβολή του στην συνθετική πολιτισμική εικόνα της ανθρωπότητας και την ήθική διάπλαση μέρους αυτής, και 4) εξέτιμησε την προσπάθειά του για προβληματισμό και επίλυση των μεγάλων και παγκόσμιων προβλημάτων.

Το μεγάλο ερωτηματικό που έχει σχέση με την διατήρηση του διεθνούς ενδιαφέροντος για το θεσμό του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ο ανάλογος προβληματισμός εξηγείται με επάρκεια στο δεύτερο μέρος της μελέτης, κάτω από τον γενικό τίτλο «Η Διεθνής Κοινότητα και οι Όργανωμένες Εκκλησίες». Χωρίζεται σε τρία τμήματα που τοποθετούνται στο ευρύτερο διεθνές περιβάλλον και, προσπαθώντας να εξηγήσουν το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινωνίας για τις θρησκείες, ανιχνεύουν τα αποτυπώματα της αλληλεπιδράσεως Εκκλησίας και διεθνούς κοινωνίας, για να προσδιορίσουν, την επίδραση της διεθνούς κοινότητας στο σχήμα των διαφορών Εκκλησιών, και φυσικά του ίδιου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Το πρώτο τμήμα του δευτέρου μέρους με τίτλο Διεθνής Κοινωνία μοιράζεται σε έξι κεφάλαια που αναφέρονται στη διεθνή κοινωνία, στην επίδραση της θεολογικής σκέψης ως προς την διαμόρφωση των διαφορών θεωριών για την ύπαρξη και λειτουργία της, τα γενικά χαρακτηριστικά της στο πλαίσιο κρατών και όντοτήτων με διαφορετικές μορφές πολιτισμού, την ευαισθησία του ΔΔ στις πολιτιστικές και θρησκευτικές αξίες, την συμβολή των θρησκειών στο κοινό δίκαιο της ανθρωπότητας και στην συμφιλίωση των πολιτισμών, την συμβολή των οικουμενικών θρησκειών στα πολιτιστικά αποθέματα του ΔΔ.

Το καταστάλαγμα όλης αυτής της επεξεργασίας, που εξηγεί την ευαισθησία του ΔΔ στις πολιτιστικές και θρησκευτικές αξίες, (σχετικό το άρθρο 9 του Καταστατικού του Διεθνούς δικαστηρίου της Χάγης), αλλά και την συνεισφορά των θρησκειών οικουμενικού προσανατολισμού στο κοινό δίκαιο της ανθρωπότητας, δίνει αφορμή για ιδιαίτερη αναφορά στην Όρθόδοξη θρησκεία, όπου γίνεται για πρώτη φορά με συστηματικό τρόπο ή συνεισφορά της στη δημιουργία διεθνών θεσμών και ή ευδιάκριτη συμβολή της στην κληρονομιά της ανθρωπότητας.

Ἐπίσης ρίχνοντας φῶς στή λειτουργία θρησκευῶν στοὺς κόλπους τῆς διεθνοῦς κοινωνίας, ἐξηγεῖ γιατί σήμερα ἡ ἀνθρωπότητα συνειδητοποιεῖ περισσότερο παρὰ ποτὲ τὴν κοινὴ κληρονομιά της, ποὺ περιλαμβάνει θεμελιώδεις ἀρχές, κοινές σὲ ὅλες τὶς φιλοσοφίες τοῦ κόσμου, σὲ ὅλα τὰ συστήματα καὶ ἀντικρίζει θετικὰ τὴν συμφιλίωση τῶν διαφοροποιημένων πολιτισμῶν, ἐνθαρρύνοντας τὸν διαπολιτιστικὸ διάλογο, ποὺ οἱ νέες παγκόσμιες ἀνακατατάξεις ἐπιτρέπουν, στὸ πλαίσιο τῆς ἀνακάλυψης ἐνὸς πολυπολιτιστικοῦ καὶ πολυθρησκευτικοῦ κόσμου. Ἐπισημαίνοντας ἡ μελέτη ὅτι μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς θρησκείας, ὁ πολιτισμὸς καταγράφηκε ὡς ὁ ἀποφασιστικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὸν κόσμο μέσω τοῦ δικοῦ του πολιτιστικοῦ πρίσματος, ὑπενθυμίζει στὴν συνέχεια ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη τῶν θρησκευῶν, ὅπου ὑπῆρξε, ἔχει καλλιεργήσει τὸ ἔδαφος πολυπολιτιστικῆς ἀνοχῆς καὶ ἰσότητος τῶν πολιτισμῶν, ἐνῶ ἡ κοσμικοποίηση τῶν κοινωνιῶν δὲν ὀδήγησε τελικὰ σὲ ἐξάλειψη τῆς θρησκείας, ἀλλὰ στὴν ἀνασύνθεση καὶ ἰδιαίτερα στὸν μετασχηματισμὸ, τῶν Θρησκευῶν.

Στὴ συνέχεια, στὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ δευτέρου μέρους, στὸ πλαίσιο ἀλληλεπίδρασης Ἐκκλησίας καὶ διεθνοῦς κοινότητος, περιγράφονται μέσα ἀπὸ ἱστορικὴ ὀπτικὴ γωνία, οἱ αἰτίες καὶ ἡ ἐξέλιξη τῶν διεθνῶν συμβατικῶν ρυθμίσεων σχετικὰ μὲ τὶς θρησκευτικὲς μειονότητες, τὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ θεσμοὺς διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος. Παράλληλα διαπιστώνεται ὅτι ὅλες οἱ μεγάλες θρησκείες διεκδίκησαν μιὰ θέση στὴ διεθνή σκηνή, πολλαπλασίασαν τὶς σχέσεις μεταξύ τους μέσα ἀπὸ διεθνεῖς ἐκκλησιαστικοὺς ὀργανισμοὺς καὶ προσπάθησαν ὄχι μόνον νὰ ὀριοθετήσουν τὶς δογματικὲς διαφορὲς τους, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθήσουν στὴν ἐπίλυση τῶν κοινῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος. Γίνεται ἰδιαίτερη μνεία στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία ποὺ ἔχει ἐπιδείξει δραστήρια καὶ αὐτοτελὴ παρουσία σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, κατοχυρωμένη ἀπὸ τὶς συνθήκες τοῦ Λατερανοῦ τοῦ 1929, στὶς Προτεστάντικες Ἐκκλησίες, ποὺ μέσω τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ μὲ τὴν ἐνεργὸ συμπαράσταση καὶ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πέτυχαν, σὲ ἓνα βαθμὸ, τὴν ἐνιαία διεθνή ἔκφραση, καὶ στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ μετὰ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάννης, ἀνασυντάχθηκε στὶς ἀπαιτήσεις τῆς διεθνοῦς ζωῆς, ἀποκατέστησε τὶς λειτουργικὲς διασυνδέσεις ἀνάμεσα στοὺς Ὁρθοδόξους ὅλου τοῦ κόσμου καὶ πέτυχε τελικὰ τὴν διαφοροποίησή του σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο.

Στὸ τρίτο τμήμα, ἐπιχειρῶντας τὴ σύνδεση τῶν δύο προηγούμενων τμημάτων, ἡ μελέτη προσπαθεῖ νὰ διευκρινίσει τὴ σχέση ΔΔ καὶ θρησκείας.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ δεύτερου μέρους ἐνσωματώνουν ὁρισμένες διαπιστώσεις καὶ σοβαροὺς προβληματισμούς. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ὅτι μέσα ἀπὸ μιὰ εὐρύτερη καὶ δυναμικὴ σύνθεση ἡ διεθνὴς κοινωνία περιέλαβε τὸ σύνολο τῶν πολιτισμῶν ἀναδεικνύοντας κοινὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ἀπαιτοῦσαν γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους ἐνιαῖα ἀντιμετώπιση καὶ συνεργασία ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ μέλη της καὶ τοὺς ἄλλους διεθνεῖς δρώντες. Κάθε θρησκεία εἶναι ἓνα κομμάτι τῆς πολυπολιτισμικῆς εἰκόνας τῆς διεθνοῦς κοινότητας, ὁ χριστιανισμὸς ἄφησε τὴ σφραγίδα του στὸ περιεχόμενο τοῦ ΔΔ καὶ ὅτι ἡ ὁλοένα διευρυνόμενη σημασία τῆς ἀντίληψης τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου ποὺ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὰ πολιτισμένα ἔθνη, ἀξιώνει μιὰ καλὴ γνώση ὄχι μόνο τῶν μεγάλων σύγχρονων νομικῶν συστημάτων ἀλλὰ καὶ τῶν θρησκευτικῶν φιλοσοφῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ τρίτο μέρος εἶναι χωρισμένο σὲ τρία τμήματα καὶ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει ἀντίστοιχα κεφάλαια, ποὺ περιλαμβάνουν τὴν ἱστορικὴ ἀποτύπωση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, τὴν ὁριοθέτηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σ' αὐτό, τὶς σχέσεις κράτους ἐκκλησίας, τοὺς θεσμοὺς λειτουργίας του, (διοικητικὴ μορφή - ἀρμοδιότητες) καὶ τέλος τὶς σχέσεις καὶ τοὺς προσανατολισμούς του ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κάθε κράτους. Καὶ ἐδῶ ἡ μελέτη ἔχει πολλὰ νὰ προσφέρει γιὰ τὴν πρώτη φορὰ μιὰ συνολικὴ καὶ ὁλοκληρωμένη λειτουργικὴ εἰκόνα συνέχειας τοῦ θεσμοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς θέσης του στὶς ἐσωτερικὲς ἐννομες τάξεις τῆς Βυζαντινῆς, τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τέλος τῆς Τουρκίας μέχρι σήμερα. Παράλληλα δίνονται πληροφορίες γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ ἄλλα κράτη, ἐκκλησίες, ἐκκλησιαστικὸς ὁργανισμούς, τὴν συμβολή του στὴ διεθνή ὁργάνωση τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν ἐνεργὸ συμμετοχή του στὶς διεθνεῖς σχέσεις καὶ τὴ συμβολή του στὰ παγκόσμια προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητας.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ μέρους αὐτοῦ ἐπικεντρώνονται στὰ παρακάτω σημεία:

1) Μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση τριῶν ἐννόμων τάξεων, μὲ διαφορετικὰ ἱστορικὰ χαρακτηριστικά, διαφορετικὸ πολίτευμα, διαφορετικὸ καθεστὼς σχέσεων κράτους - ἐκκλησίας, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο χά-

ραξε τή δική του αὐτοτελῆ πορεία. Μέσα στὰ σύνορά τους στίς δύο Αὐτοκρατορίες, ἀκολουθώντας τήν διεύρυνση ἢ τήν συρρίκνωσή τους καί ἔξω ἀπό αὐτά στοῦ τουρκικοῦ κράτος.

2) Ὁ διαχρονικός μετασχηματισμός γιά τίς ἀνάγκες τῆς οἰκουμενικῆς τοῦ ἀποστολῆς ἀνέδειξε ἓνα δυναμικά λειτουργικό καί ἐξισορροποιητικά διοικητικό σχῆμα, στή συνέχιση τοῦ ὁποῖου ἔπαιξε σημαντικό ρόλο ἡ ἐκκλησιαστική πολιτική, πού εἶχε σάν γνώμονα τὸ συνοδικό σύστημα διοίκησης.

3) Σὲ κάθε μιὰ ἔννομη τάξη, διαπιστώνει κανεὶς εὐκόλα τὴν ὕπαρξη ἱκανῶν, αὐτοτελῶν καί ἀποτελεσματικῶν ἐκκλησιαστικῶν, νομοθετικῶν, διοικητικῶν καί δικαστικῶν θεσμῶν καί ἐνεργὸ συμμετοχὴ στίς διεθνεῖς σχέσεις ἐκκλησιαστικῆς ἢ μὴ, πού ἀντέχουν, δοκιμάζονται καί προσαρμόζονται στίς νέες ἐξελίξεις.

4) Εἰδικότερα ἡ ὀργάνωση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔγινε κατὰ τὸ κρατικὸ πρότυπο, ἀκολουθώντας τίς πολιτικῆς διαιρέσεις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καί οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τὸ Βυζαντινὸ κράτος καταγράφηκαν σάν σχέσεις συναλληλίας σὲ πλαίσιο ἀλληλοεπίδρασης καί ἀλληλεξάρτησης.

5) Στὴν Ὁρθόδοξη Αὐτοκρατορία τὸ προνομιακὸ καθεστῶς πού παραχωρήθηκε στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπέτρεψε τὴν συνέχιση τῆς θρησκευτικῆς τοῦ ἀποστολῆς, πού περιέλαβε καί πολιτικὰ στοιχεῖα αὐτονομίας σὲ ἐπίπεδο διοίκησης, ρύθμισης δηλαδὴ τῶν προσωπικῶν σχέσεων καί ἀπονομῆ δικαιοσύνης στοὺς Ὁρθοδόξους πληθυσμούς.

6) Ἡ συρρίκνωση τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί ἡ ἀνεξαρτησία τῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας πλήρους ἢ περιορισμένης γιὰ τὰ κράτη αὐτὰ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἐφόσον τὸ ζητοῦσε ὁ λαός, ὁ κλῆρος καί οἱ ἐπικεφαλῆς ἀρχές. Ἔτσι προέκυψε ἡ εἰκόνα τῶν νεοτέρων Πατριαρχείων τῶν αὐτοκεφάλων καί αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν, πού διατηροῦσαν ὅμως δεσμούς μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ ζητήματα παναρθόδοξου ἐνδιαφέροντος ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν βαθμὸ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ αὐτό.

7) Μὲ τὴν Συνθήκη τῆς Λωζάννης, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἐντάχθηκε στοὺς ὅρους θρησκευτικῆς ἀνεξαρτησίας ἐνὸς κοσμικοῦ κράτους καί μὴ ἐπέμβασής του στὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ἐπηρεολούθησε συρρίκνωση τοῦ ὀρθόδοξου πληθυσμοῦ στὴν Τουρκία, ἡ ὁποία διατήρησε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνει στίς προϋποθέσεις

ἐκλογῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ μὲ τὸ νὰ ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι τοῦρκος ὑπήκοος αὐτὸς καὶ τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ νὰ ἔχουν ὑπηρετήσει σὰν κληρικοί στὸ ἔδαφός της. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὅμως διεύρυνε τὶς ἐπαρχίες καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν πιστῶν στὸ ἔξωτε-
ρικό.

8) Τὸ σημερινὸ σχῆμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ τὶς λεγόμενες ὑπερόριες ἐπαρχίες του, προσομοιάζει σχηματικὰ μὲ ἓνα διεθνῇ Ὅργανισμὸ πὺν τὸν ἀποτελοῦν νομικὰ πρόσωπα δημοσίου ἢ ιδιωτικοῦ δικαίου, ἀνάλογα μὲ τὸ καθεστῶς τῶν σχέσεων κράτους ἐκκλησίας σὲ κάθε κράτος πὺν ἀναγνωρίζεται ἢ ἐπαρχία αὐτή. Πὰ τὸ σχηματισμὸ αὐτοῦ τοῦ σχήματος ἐξασφαλίστηκε γενικὰ ἡ συναίνεση τῶν κρατῶν, ὅπου ὑπῆρχαν ὀρθόδοξοι πληθυσμοί, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, πὺν ἀποδέχτηκαν στὰ ὅριά τους νὰ ἐξασφαλιστεῖ νομικὰ ὁ θεσμός πὺν θὰ ἀνάτρεφε καὶ θὰ συντηροῦσε τὴν «*θρησκευτικὴ ὑπηκοότητα*» τῶν Ὀρθοδόξων, ὑλοποιῶντας συνάμα καὶ τὴν ζωντανὴ ἀντιπροσωπευτικὴ παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους. Παράλληλα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ ἐθιμικοὶ κανόνες τῆς Ὀρθόδοξης πίστεως, τὸ δογματικὸ δηλαδὴ μέρος πὺν σέβεται ἡ κρατικὴ κυριαρχία μὲ τὴν ἀναγνώριση καὶ συναίνεση τῶν ἄλλων κλάδων τῆς χριστιανοσύνης, συντήρησαν τὴν δομὴ, τὴν ἀνεξαρτησία καὶ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σὲ ἐπίπεδο ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, πὺν ἀγκάλιασε ζητήματα πανορθόδοξης προσέγγισης καὶ διαχριστιανικῆς συνεννόησης.

9) Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, εὐαίσθητο στὴν εἰκόνα τῆς διεθνoῦς κοινωνίας, στίς προοπτικὲς τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν παγκοσμίων προβλημάτων, παρακολουθοῦσε στενὰ πάντοτε τὶς σχέσεις κράτους ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὶς θεσμικὲς ἐξελίξεις τῆς διεθνoῦς κοινότητας. Π' αὐτὸ σὲ κάθε εὐκαιρία, ἐξεδήλωνε τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ εὐημερία τῆς ἀνθρωπότητας, τὰ παγκόσμια προβλήματα, τὶς διορθόδοξες, διαχριστιανικὲς καὶ διαθρησκευτικὲς σχέσεις καὶ χάρασσε ἀντίστοιχη πολιτικὴ, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τοὺς ἐνθρονιστήριους λόγους τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν, ἀπὸ τὶς Πατριαρχικὲς Ἐγκυκλίους, τὶς Συνοδικὲς Πράξεις, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος πρωτοβουλίας γιὰ τὴν δημιουργία θεσμῶν πανορθόδοξης ἔκφρασης καὶ συμμετοχῆς σὲ διμερεῖς διαλόγους μὲ ἄλλες ἐκκλησίες τῆς χριστιανικῆς οἰκογένειας ἀλλὰ καὶ μὲ διεθνεῖς ἐκκλησιαστικὲς ὀργανώσεις καὶ κινήσεις. Ἔτσι ἡ σημαντικὴ συμβολή του στὸ Παγκό-

σμιο Συμβούλιο τών Ἐκκλησιῶν, τὴν ἔνωση Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ γενικότερες προσπάθειές του γιὰ τὴν ἔνωση τών Ἐκκλησιῶν τὸ καθιστοῦν ἰδιαίτερα στὶς μέρες μας, ἓνα σημαντικό παράγοντα στὶς διεθνεῖς ἐκκλησιολογικὲς ἐξελίξεις μὲ παγκόσμια ἐπιρροή καὶ ἔμμεση πολιτικὴ ἐπίδραση. Ἀκόμη ἡ διατήρηση σχέσεων μὲ κράτη, ὅπου ζοῦν Ὁρθόδοξοι, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλες διεθνεῖς ὀργανώσεις καὶ ὀργανισμοὺς εἶναι ἀποτέλεσμα ἐκδήλωσης τῆς συναίνεσής τους νὰ συνάψουν σχέσεις καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, σὰν τὸν ἡγέτη τών Ὁρθοδόξων ποὺ ὑποδέχονται μὲ τιμὲς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ συνομιλοῦν μαζί του γιὰ εὐρύτερα ζητήματα ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, προστασίας περιβάλλοντος, εἰρήνης κ.ο.κ.

10) Τέλος, ἡ νομικὴ καὶ ἐθιμικὴ συμπεριφορὰ τῆς διεθνοῦς κοινότητος, ἡ ὁποία εἶτε μὲ γενικὲς συμβατικὲς πράξεις περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐλευθερίας λατρείας, εἶτε μὲ ἐθιμικὲς λειτουργίες ἐφαρμογῆς γενικῶν ἀρχῶν ἐπέτρεψε, α) τὴν ἐπιβίωση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κων/πόλεως, β) τὴν διατήρηση ἐκεῖ τῆς ἑδρας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ γ) τὴν επέκταση τῶν ἐξωτερικῶν ὁρίων του στὸν παγκόσμιο χάρτη, ὅπως καὶ τὴν παράλληλη ἀναγνώριση τῆς Ὁρθοδοξίας σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς μεγάλες ὁμολογίες τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ οὐσιαστικὴ συμβολὴ στὸν παγκόσμιο πολιτισμὸ καὶ τὴν ἀνατροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος.

Στὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο μέρος ἀναφέρονται οἱ διαφορὲς θεωρίες σχετικὰ μὲ τὴν Ἀγία Ἐδρα καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ ἰδιαίτερη συνεισφορὰ τῆς μελέτης σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἔγκειται στὸ ὅτι παρατίθενται συνολικὰ ὅλες οἱ θεωρητικὲς ἐκτιμήσεις γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

Τὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ τετάρτου μέρους καλύπτει μιὰ συνολικὴ ἀποτίμηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ Πατριαρχείου, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὑπῆρξε ἀναγνωρισμένος θεσμὸς διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων τῆς Λωζάννης ἀπὸ τὶς τότε Μεγάλες Δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα στὰ πλαίσια τῆς διεθνοῦς κοινότητος. Μέχρι τὰ χρόνια τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἶχε πορευθεῖ μὲ αὐτοτέλεια, πρωτοβουλία, ἀνεξαρτησία, καὶ σταθερὰ εὐδιάκριτο προσανατολισμό, μέσα ἀπὸ δύο ἔννομες τάξεις τῇ Βυζαντινῇ καὶ τῇ Ὁθωμανικῇ. Μετὰ τὸ 1774 ὁ θεσμὸς ἔγινε διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος. Ἡ σειρὰ Συνθηκῶν, ποὺ ἀκολούθησαν τῇ Συνθήκῃ τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή τοῦ 1774, ἐπιβεβαίωσαν

τὸ διεθνὲς ἐνδιαφέρον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ὑποστηρίζεται ἐπίσης ὅτι οἱ συζητήσεις γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Πατριαρχείου μετὰ ἀπὸ τὴν κατάθεση τῆς σχετικῆς τουρκικῆς πρότασης, κατέληξαν σὲ ἀπόσυρσὴ τῆς καὶ σὲ μιὰ ἄτυπη διεθνὴ συμφωνία, ποὺ δὲν ἀφοροῦσε παρὰ τὸ κέντρο τῆς Ὁρθοδόξιας, ἓνα οἰκουμενικὸ θεσμό, ποὺ ἀνήκει στοὺς Ὁρθοδόξους, ὁ ὁποῖος ἔχοντας οἰκουμενικὸ σκοπὸ, παγκόσμιο προσανατολισμὸ καὶ ἀνάλογη ἐμπειρία, ἀπὸ τὴν διαποίμανση, διαφόρων λαῶν, στὴ μακραίωνη ἱστορία του, εἶχε παγκόσμια ἀναγνώριση γιὰ τὴ συνεισφορά του στὴν ἀνατροφὴ τῆς ἀνθρωπότητας.

Μετὰ ἀπὸ τὴν Συνθήκη τῆς Λωζάννης οἱ δημογραφικὲς ἀλλαγές, οἱ πολιτικὲς ἀνακατατάξεις καὶ οἱ μεταβολές τῶν συνόρων τῶν κρατῶν, ἐπηρέασαν τὸ σχῆμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκταση τῶν διεθνῶν σχέσεών του. Εἶχε παγκόσμιο προσανατολισμὸ, ποὺ ὁ χριστιανισμὸς ὑπαγόρευε ἀλλὰ καὶ δυνατότητες διεθνoῦς σχήματος, προστατευμένου μὲ ἀποφάσεις Οἰκουμενικῶν Συνόδων παγγρηστανικῆς συναίνεσης (π.χ. Διασπορά).

Οἱ ὑπερόριες ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐξαπλώθηκαν σ' ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν κόσμο. Τὸ σχῆμα ὀργάνωσης ποὺ ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὸ δόγμα διαμόρφωσε καὶ τοὺς ὅρους γιὰ τὴν ὑλοποίησιν αὐτοῦ τοῦ σχήματος. Ἀντίστοιχα κάθε ἀναγνώριση ἀπὸ τὸ κάθε κράτος ἔπρεπε νὰ λάβει ὑπόψη σημαντικὲς ἐπιταγές τῆς ὀρθόδοξης θρησκείας. Ἡ νόμιμη πνευματικὴ διοίκηση καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐγκατασταθεῖ χωρὶς τὴ συνεργασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀποτελοῦσε προϋπόθεση γιὰ τὴν ρύθμιση τοῦ καθεστώτος σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιο τοῦ κράτους. Καὶ φυσικὰ τὸ κράτος μέσα στὰ ὅρια σχέσεων κράτους ἐκκλησίας καὶ θρησκείας, ποὺ ὀριοθετοῦσε ἢ ἀντίληψη τῆς διεθνoῦς κοινότητας γιὰ μιὰ ὑπερεθνικὴ ἢ οἰκουμενικὴ θρησκεία. Ἐτσι τὸ παγκόσμιο περίγραμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δὲν θὰ μπορούσε νὰ κατορθωθεῖ παρὰ μόνο μὲ τὴ συναίνεση τῶν κρατῶν ποὺ δέχτηκαν στὰ ὅρια τῆς κυριαρχίας τους νὰ ἐξασφαλιστεῖ νομικὰ ὁ θεσμὸς ποὺ θὰ ἀνέτρεφε καὶ θὰ συντηροῦσε τὴ θρησκευτικὴ ὑπηκοότητα τῶν ὀρθοδόξων, ὑλοποιῶντας ταυτόχρονα τὴ ζωντανὴ ἀντιπροσωπευτικὴ παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Σύντομα δημιουργήθηκε ἓνα κανάλι ἐπικοινωνίας διοικητικῆς καὶ δικαστικῆς δικαιοδοσίας, ἀλλὰ καὶ ἀλληλοβοήθειας, ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεώσεις ἄμεσης

ἐπικοινωνίας για τὴν ἐπίλυση εὐρύτερων προβλημάτων ποὺ δημιουργοῦσαν ἀντίστοιχες ἀνάγκες διεθνῶν σχέσεων τοῦ Πατριαρχείου μὲ τὸ ἀντίστοιχο κράτος ἀλλὰ καὶ τὶς διαφορὲς ἄλλες χριστιανικὲς ἐκκλησίες ποὺ συμμετεῖχαν στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ τῆς ἀντίστοιχης χώρας.

Ἡ διεύρυνση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁρίων τοῦ θεσμοῦ, ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία ἑνὸς νέου ρόλου γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖον ἂν καὶ ποτὲ δὲν σταμάτησε νὰ εἶναι εὐαίσθητο στὶς ἐκάστοτε διαμορφούμενες συνθήκες ἰσορροπίας τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ χώρου. Εἶχε συνειδητὸς τῆς Οἰκουμενικῆς του Ἀποστολῆς καὶ συμμετεῖχε σὲ διεθνεῖς ἐκκλησιαστικὲς διασκέψεις, βοηθώντας στὴν παγχριστιανικὴ ἐνότητα καὶ συνεισφέροντας στὴν διαθρησκευτικὴ ἐπικοινωνία.

Σιγὰ - σιγὰ, οἱ δυνατότητες ποὺ ἔδινε ἡ διεθνὴς κοινότητα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπέτρεψαν, κατὰ τὴν ἄποψη τῆς ὑποψήφιας, τὴν ἐθιμικὴ ἐμφάνιση ἑνὸς διεθνoῦς μὴ κυβερνητικοῦ ὀργανισμοῦ, προϊόντος μακρᾶς ἱστορικοκοινωνικῆς διεργασίας, τοῦ ὁποῖου ἡ μορφή, συμμετοχὴ, ἡ ὀργανωτικὴ δομὴ καὶ ἡ πνευματικὴ διοίκηση καθορίστηκαν ἀπὸ τὸ ὀρθόδοξο δόγμα. Τὸν ἀποτελοῦν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ ὑπερόριες ἐπαρχίες του ποὺ ἔχουν τὴ μορφή νομικῶν προσώπων δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἀντιπροσωπεύει τὸ δεύτερο μεγάλο κλάδο τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἔχει οἰκουμενικὸ σκοπὸ καὶ συνέβαλε, πάλι κατὰ τὴν ἄποψη τῆς ὑποψήφιας, στὴν «ἀνατροπὴ τῆς ἀνθρωπότητος» μὲ θεσμούς, ἀλλὰ καὶ ἀρχὲς ποὺ ἀποτελοῦν ἕνα σημαντικὸ κομμάτι τῆς παγκόσμιας κληρονομιάς ποὺ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ κράτη καὶ διεθνεῖς ὀργανισμούς. Ἔχει δικαίωμα πρωτοβουλίας σὲ θρησκευτικὸ ἐπίπεδο, θέληση νὰ ὑλοποιήσει αὐτὸ τὸ δικαίωμα καὶ αὐτοτέλεια στὶς ἀποφάσεις ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς. Ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ παγκόσμια προβλήματα, συμμετέχει σὲ διεθνεῖς ἐκκλησιαστικούς Ὀργανισμούς καὶ ἔχει συνάψει σχέσεις μὲ κράτη καὶ διεθνεῖς Ὀργανισμούς, ὅπως καὶ συμφωνίες μὲ κράτη ἢ διεθνεῖς ὀργανισμούς, ἀποτέλεσμα τοῦ προβληματισμοῦ καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός του γιὰ τὰ παγκόσμια ζητήματα.

Ἐπὶ πλεον, ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, ποὺ ἀκολούθησαν μετὰ ἀπὸ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάννης τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο λειτούργησε σὰν κέντρο ἐνότητας τῶν Ὁρθοδόξων καὶ κατόρθωσε νὰ ἔχει μιὰ αὐτοτελῆ καὶ διακριτὴ παρουσία στὴν παγκόσμια σκηνὴ ποὺ ἀναγνωρίστηκε θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ ἀπὸ τὴ διεθνή κοινότητα, μέσα ἀπὸ ἀμφίδρομες καὶ ἰσορροπες σχέσεις, μὲ τὶς ιδιότητες ἑνὸς λειτουργικοῦ ὑπο-

κειμένου ΔΔ και περιορισμένη διεθνή ικανότητα για την εξυπηρέτηση της Οικουμενικής του Αποστολής.

Τέλος η μελέτη περιλαμβάνει στον επίλογο μιὰ ἐπισήμανση πού ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου διαδοχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχῆ, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ παραβίαση τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ παρέμβαση στὸ Ὁρθόδοξο δόγμα, πράγμα πού ὀφείλει ἡ Τουρκία νὰ ἀποκαταστήσει.

Ἀκόμη καταλήγει σὲ συγκεκριμένες κινήσεις - προτάσεις πού ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση ὅτι στὶς ἡμέρες μας, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀντιμετωπίζει νέες δυνατότητες καὶ εὐκαιρίες ἰδιαίτερα μετὰ τὸν τερματισμὸ τῆς διαίρεσης Ἀνατολῆς - Δύσης, ὅπου οἱ ὀρθόδοξες ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης γνωρίζουν νέα ἀναγέννηση καὶ νέες προκλήσεις διαχριστιανικῆς καὶ διαθρησκευτικῆς προσέγγισης.

Ἐξάλλου ἐπισημαίνει ὅτι θὰ διευκολυνθεῖ ἡ πορεία τους, ἂν ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ἑλλάδα συνειδητοποιήσουν ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἶναι καὶ δικό τους, ἀλλὰ ὄχι ἀποκλειστικὰ δικό τους. Ἀνήκει στοὺς Ὁρθοδόξους καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι θεσμὸς διεθνoῦς ἐνδιαφέροντος. Αὐτὲς οἱ προτάσεις ἐνισχύονται ἀπὸ τὶς παρακάτω διαπιστώσεις:

1) Ἡ μακρὰ προετοιμασία μιᾶς νέας Οἰκουμενικῆς συνόδου, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀπέδειξε τὶς δυνατότητες ἐνιαίας ἔκφρασης γιὰ τὴ διαχριστιανικὴ ἐπικοινωνία καὶ τὰ παγκόσμια προβλήματα, βοήθησε στὴ σφυρηλάτηση δεσμῶν θεσμικῆς ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐπίλυσης τῶν προβλημάτων πού παρουσιάστηκαν, ὅπως π.χ. αὐτὸ τῆς διασπορᾶς καὶ ἄλλων. Εἶναι καιρὸς τὸ μελλοντικὸ θεσμικὸ συντονιστικὸ ἀντίκρουσμα νὰ προετοιμαστῇ μὲ προσοχὴ καὶ ἀποφασιστικότητα.

2) Στὶς σημερινὲς συνθήκες ἐπίσης μπορεῖ νὰ καλλιεργηθεῖ καὶ νὰ ὁλοκληρωθεῖ ὁ ἀναγκαῖος προβληματισμὸς θεσμικῆς ἀντιμετώπισης πού ξεκίνησε μὲ τὴ διαδικασία τῶν συνάξεων τῶν ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

3) Ἀκόμη ὁ καιρὸς βιάζει γιὰ σημαντικὲς κινήσεις στρατηγικῆς πνοῆς, πού θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀναγνώριση ἑνὸς καθεστώτος ἀνεξαρτησίας καὶ οὐδετερότητας στὴν ἔδρα του γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς νέες δυνατότητες πού προσφέρει ἡ διεθνὴς κοινότητα στὴν Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, νὰ συμβάλει στὴ διαχριστιανικὴ καὶ διαθρησκευτικὴ προσέγγιση καὶ νὰ συνεχίσει νὰ προσφέρει τὴ δική του σημαν-

τική συμβολή στην διατήρηση της ειρήνης, στην επίλυση τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητας.

Βλέποντας κανεῖς συνολικά τὸ περιεχόμενο τῆς διατριβῆς, ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ σημειώσει ὅτι ἡ συγγραφή πραγματεύεται τὸ θέμα μὲ πρωτότυπο τρόπο, ἐξαντλητικά καὶ σὲ βάθος. Προσφεύγει σὲ ἡμεδαπὴ καὶ ἀλλοδαπὴ βιβλιογραφία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ μεστὲς ιδέες, ἐναρμονίζει κατευθύνσεις, ἀναλύει καὶ προσεγγίζει τὸ θέμα ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς, βρίσκοντας ἀπαντήσεις στὰ πρὸς πολὺπλοκα ἐρωτήματα. Ὑπολογίζει τὶς ἀπόψεις τῶν ἄλλων, διδάσκεται ἀπ' αὐτές, ὅμως δὲν τὶς μεταφέρει μηχανικά. Ἐπανελημμένα βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ παραθέσει τὶς δικές τῆς ἀπόψεις καὶ ὄχι μόνο γιὰ ζητήματα ποὺ εἶχαν συζητηθεῖ μέχρι τώρα. Ἡ παρούσα διατριβή, ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποὺ προηγήθηκε, γίνεται φανερό ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ ἀξιόλογη καὶ ὠριμὴ μελέτη, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὶς διεθνεῖς σχέσεις, προτείνει λύσεις πρωτότυπες, καὶ ἀποτελεῖ συνολικά ἓνα ἐργαλεῖο χειρισμοῦ διαφόρων ζητημάτων ποὺ ἀφοροῦν τὴν Ὁρθόδοξη Θρησκεία καὶ ἐνδεχόμενα μιὰ διέξοδο ἐπανεξέτασης χειρισμῶν.

K. ΚΟΥΦΑ, K. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ, X. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

ABBA DOROTHEOS, *Practical Teaching on the Christian life, Translation, introduction and glossary by Constantine Scouteris*, Athens 2000, pp 374 + CD-ROM containing visual and audio material.

Μία πρωτοποριακὴ προσπάθεια πραγματοποιήθηκε, στὸ χῶρο τῶν ἐκδόσεων πατερικῶν ἔργων καὶ τῶν μεταφράσεών τους, ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, τοῦ Τμήματος Θεολογίας, Κωνσταντῖνο Σκουτέρη, γνωστὸ στὸ θεολογικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ χῶρο γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς του ἐρευνες καὶ μελέτες στὴν Ἱστορία Δογμάτων καὶ τὴ Συγκριτικὴ Συμβολικὴ καὶ γιὰ τὴν δράση καὶ παρουσία του στοὺς διορθοδόξους, διεκκλησιαστικοὺς καὶ διαχριστιανικοὺς διαλόγους, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡς θεολογικὸς σύμβουλος σε πολλὰς Ἐπιτροπὲς (Συντακτικὲς, Συντονιστικὲς καὶ Ἐκτελεστικὲς) τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (Π.Σ.Ε.) καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (C.B.C.). Ἡ εἰκοσαετὴς αὐτὴ καὶ

πλέον δραστηριοποίησή του στο χώρο αυτό της ἐκκλησιαστικῆς διακονίας, τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ σύγχρονα προβλήματα τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, νὰ τὰ προσεγγίζει πάντοτε μὲ κριτήρια ἐκκλησιολογικὰ καὶ νὰ τὰ ἐρμηνεύει μὲ προϋποθέσεις καὶ ἀρχές σύμφωνες πρὸς τὴν μακραίωνη πατερικὴ παράδοση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μόνην ὀρθὴ ὁδὸ γιὰ τὴν ἐπίλυση πολλῶν προβλημάτων καὶ θεμάτων δεοντολογίας τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία κινεῖται στὴ νέα χιλιετία μὲ νέα προβλήματα καὶ μὲ διαφορετικὲς ἀπαιτήσεις ἀπ' αὐτὲς τῶν παρελθόντων δεκαετιῶν, ἄλλωστε, οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι δήλωναν “ξένοι καὶ ἀλλότριοι” πρὸς τὸν φανατισμό, τὴ μισαλλοδοξία καὶ τὴν ἐτερότητα καὶ “οἰκεῖοι” πρὸς τὶς ἀρχές τῆς καταλλαγῆς καὶ τῆς ἀνεγκιμότητος, ὡς τῆς μόνης ἀρχῆς γιὰ ἓναν πραγματικὸ καὶ εἰλικρινῆ διάλογο.

“Ὅλη αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀποκτηθεῖσα διαχριστιανικὴ καὶ διεκκλησιαστικὴ του ἐμπειρία ἀλλὰ καὶ ἡ συχνὴ ἐπαφὴ του μὲ τὸν “δυτικὸν ἄνθρωπον” φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσαν καὶ τὸ βαθύτερο κίνητρο γιὰ τὴν ἐκπόνηση αὐτῆς τῆς μεταφράσεως στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, ἐνὸς πατερικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται γιὰ τὴν πρακτικότητα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ περιεχομένου του, στὴ σύγχρονη μορφή τῶν κοινωνιῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς νέας χιλιετίας. Εἶναι τὰ ἔργα τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται σὲ μία σύγχρονη δυτικὴ γλῶσσα, τὴν ἀγγλικὴ καὶ μὲ τρόπο πρωτοποριακὸ καὶ μοντέρνο τὸ CD-ROM, ξεπερνᾷ πλέον τὰ κλασικὰ ἐκδοτικὰ δεδομένα, προσφέροντας ἓνα συνδυασμὸ γραπτοῦ κειμένου, εἰκόνας καὶ ἤχου χωρὶς δὲ νὰ καταλήγει σὲ ἐκλαϊκευμένη μορφή διατηρεῖ τὴ θεολογικὴ ἀκρίβεια καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ συνέπεια.

Ἡ παρούσα ἔκδοση λοιπὸν περιλαμβάνει οὐσιαστικὰ δύο μέρη. Τὸ βιβλίο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ 374 σελίδες, καὶ τὸ CD-ROM, στὸ ὁποῖο περιέχεται τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση καὶ μερικὰ ἱστορικὰ καὶ πληροφοριακὰ στοιχεῖα μὲ εἰκόνα καὶ ἤχο.

α) Στὸ εἰσαγωγικὸ μέρος τοῦ βιβλίου (σελ. 15 - 63) παρουσιάζεται ἡ ἔννοια, τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ σημασία τῆς χριστιανικῆς ἀσκήσεως, ἓνα σύντομο ἱστορικὸ τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ παλαιστινοῦ μοναχισμοῦ καὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου, ὡς γνήσιου δασκάλου τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς (σελ. 15 - 39). Στὴ συνέχεια δίδεται μία σειρὰ μαρτυριῶν, οἱ ὁποῖες διαζώσουν πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο καὶ τὸ

περιεχόμενο της “ἐν Χριστῷ” ζωῆς, τὴν ὁποία βίωνε καὶ συγχρόνως δίδασκε ὁ ἄββᾶς Δωρόθεος (σελ. 41 - 63).

β) Ἀκολουθοῦν, σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση, τὰ ἔργα τοῦ ἄββᾶ Δωροθέου: Οἱ 17 ὁδηγίες πρὸς τοὺς μοναχοὺς, οἱ ὁποῖες, μὲ τὸν τίτλο “*Διδασκαλῖαι ψυχωφελεῖς διάφοροι*” (σελ. 65 - 248), ἔτυχαν μεγάλης ἀποδοχῆς ἀπὸ τὴ μοναστικὴ παράδοση, ἀφοῦ μεταφράστηκαν ἤδη πολὺ νωρὶς στὴν ἀραβικὴ καὶ στὴ γεωργιανὴ γλῶσσα. Οἱ 15 “*Ἐπιστολές*” (σελ. 249 - 319) καὶ τὰ “*Ἀποφθέγματα*” τοῦ ἄββᾶ (σελ. 320 - 324).

Τέλος τὸ Γλωσσάριο, μὲ σύντομη ἐπεξηγήση τῶν κυριότερων τεχνικῶν καὶ εἰδικῶν ὄρων (σελ. 325 - 352), ἡ Βιβλιογραφία, μὲ τὴ παράθεση τῶν ἐκδόσεων, τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν εἰδικῶν καὶ τῶν γενικῶν βοηθημάτων (σελ. 353 - 358), καὶ τὸ Index τῶν βιβλικῶν χωρίων, τῶν προσώπων καὶ τῶν ὄρων (σελ. 359 - 374), ἀποτελοῦν τὰ βοηθητικὰ μέσα γιὰ μία ἐπιστημονικότερη μελέτη καὶ ἔρευνα τῶν μεταφρασμένων ἔργων.

Ἡ ἄριστη γνώση καὶ χρῆση τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας, ὁ ἀπλὸς ρέων καὶ καταληπτὸς γλωσσικὸς τρόπος ἐκφορᾶς δυσκόλων ἐννοιῶν, ἐκφράσεων, εἰκόνων καὶ ἐμπειρῶν τῆς μοναστικῆς ζωῆς βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστη καὶ μάλιστα τὸν μὴ γνώστη τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τὸν “δυτικὸ” νὰ κατανοήσῃ ἄριστα τὰ κείμενα, ὅχι μόνο γλωσσικὰ ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικά, μὲ σκοπὸ τὴν πνευματικὴ του πρόοδο, γι’ αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο ἀπευθύνεται καὶ σὲ ἕνα εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινό, τὸ ὁποῖο ἀναζητᾷ μὲ ἀπλὸ ἀλλὰ οὐσιαστικὸ τρόπο νὰ προσεγγίσει τὸ περιεχόμενο τῆς “ἐν Χριστῷ” ζωῆς, ὅπως τὴν βίωσαν οἱ ἴδιοι οἱ πατέρες καὶ τὴν “περιέγραψαν” στὰ κείμενά τους.

β) Τὸ δεύτερο μέρος, ὅλης αὐτῆς τῆς μεταφραστικῆς προσπάθειας, εἶναι ἡ ἡλεκτρονικὴ παρουσίαση τοῦ ἔργου, μὲ εἰκόνα καὶ ἦχο (visual and audio material). Μὲ ἐποπτικὸ ὑλικό, παρουσιάζονται σὲ δίστηλο τὸ ἐλληνικὸ κείμενο καὶ ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση τῶν ἔργων, τὸ γλωσσάριο μὲ διακεκριμένη φωτοσκίαση κάθε λήμματος, ἡ φωνητικὴ ἀνάγνωση (narration) τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως, γιὰ τὰ εἰδικὰ ἄτομα μὲ προβλήματα ὁράσεως, καὶ παράλληλα ὑπάρχει μουσικὴ ὑπόκρουση ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ σὲ βυζαντινὸ μέλος. Τὸ περιεχόμενο τοῦ CD-ROM ἐπιπλέον εἶναι χρήσιμο, γιατί δίνει μέσα ἀπὸ τὴ χρῆση ἐγχρώμων εἰκόνων καὶ χαρτῶν μία σύντομη ἱστορία τῶν σημαντικώτερων κέντρων τοῦ χριστιανισμοῦ (Ρώμη, Κωνσταντινούπολις, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἱεροσόλυμα, Δαμασκός) καὶ τῶν μο-

ναστικῶν κοινοτήτων τοῦ βου αἰῶνα στήν Ἀνατολή (Ἁγ. Συμεὼν ὁ Στυλῖτης, Ἁγ. Σάββας, Ἁγ. Αἰκατερίνη στοὺς Ὁρους Σινᾶ, Γάζα), στοιχεῖα ἀπαραίτητα, γιὰ τὸν δυτικὸ μελετητὴ καὶ ἀναγνώστη τῶν ἔργων τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου, προκειμένου νὰ κατανοήσῃ εὐκολότερα τὸ περιεχόμενο τῶν μεταφρασθέντων ἔργων καὶ νὰ προσεγγίσει ἐποπτικότερα, τὴν ἱστορία τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος σχετίζεται μὲ τὸν ἀνατολικὸ μοναχισμό (αἰγυπτιακὸ καὶ παλαιστινὸ) καὶ τῶν τόπων δράσης τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου.

Ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι ἄξια ἐπαίνων καὶ συγχαρητηρίων τόσο πρὸς τὸν μεταφραστὴ καὶ τὸν ἐμπνευστὴ τοῦ παρόντος ἐγχειρήματος ὅσο καὶ πρὸς τοὺς συνεργάτες του, οἱ ὁποῖοι ἐργάστηκαν συλλογικὰ γιὰ τὴν πρωτοποριακὴ αὕτη προσπάθεια, στοὺς χώρους τῶν θεολογικῶν ἐκδόσεων, ἢ ὁποῖα πλέον χαράσσει νέους δρόμους στὴ παρουσίαση καὶ μελέτη τῶν πατερικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα πλέον ἀποκοτῶν, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀκόμη μία ἄλλη προοπτικὴ καὶ χρησιμότητα. Τὴν προσέγγισή τους ὅχι μόνο ἀπὸ τοὺς ἐξειδικευμένους ἐρευνητὲς καὶ μελετητὲς τοὺς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἓνα εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινόν, μάλιστα δὲ καὶ εἰδικῶν ἀναγνῶν.

Ἡ προσπάθεια αὕτη θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει πρότυπο καὶ κίνητρο ὅχι σὲ εἰδικούς μελετητὲς καὶ ἐκδότες πατερικῶν ἔργων ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐν γένει ἐκδοτικούς ὁργανισμούς καὶ φορεῖς.

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΑΒΒΑΤΟΣ

Ἰωάννη Κονιδάρη, *Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, ἐκδόσεις Ἀντ. Ν. Σάκουλα 2000, σ. 268.

Μετὰ τὰ «Ἐκκλησιαστικὰ ἹΑτακτα» καὶ τὶς «Θεμελιώδεις Διατάξεις σχέσεων Κράτους - Ἐκκλησίας» [ἐκδόσεις Ἀντ. Ν. Σάκουλα 1999] κυκλοφορεῖ τὸ *Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* τοῦ Καθηγητῆ Ἰωάννη Κονιδάρη.

Ἡ εἰσαγωγὴ ἀφιερώνεται στοὺς ἀντικείμενο καὶ τὶς πηγές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ παράγραφος ποὺ ἀναφέρεται στὶς μεθόδους ἐρμηνείας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ἀξία προσοχῆς εἶναι τὰ ὅσα ἀναπτύσσονται σὲ σχέση μὲ τὸν ἰδιόμορφο θεσμὸ τῆς (ἐκκλησιαστικῆς) οἰκονομίας, ἓνα θεσμὸ ποὺ ἔχει σημασία γιὰ τὴν ἐρμηνεία, κυρίως ὅμως γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων

τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Πρόκειται γιὰ τὴ μὴ ἐφαρμογὴ ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά ὄργανα σὲ συγκεκριμένη περίπτωσι ἐφαρμοστέου κανόνα (ἐκκλησιαστικοῦ) δικαίου, γιὰ λόγους συγκατάβασις καὶ ἐπιείκειας. Ὁ αἰωνόβιος αὐτὸς θεσμὸς πολλὰ θὰ μπορούσε νὰ διδάξει τὸ σύγχρονο ἐφαρμοστὴ τοῦ δικαίου, πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς πρὸ οὐσιαστικῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων (καὶ τοῦ κοινού) δικαίου.

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται στὸ μεγάλο θέμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας: στὸ περιεχόμενο τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας (τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνείδησις καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς λατρείας) καὶ στοὺς φραγμοὺς τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ἰδιαίτερη παράγραφος εἶναι ἀφιερωμένη στὸν προσηλυτισμό.

Οἱ σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἐξετάζονται στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου. Μετὰ τὴν ἀναφορὰ στὰ συστήματα σχέσεων Ἐκκλησίας - Πολιτείας (συστήματα ἐνώσεως καὶ διακρίσεως) καὶ τὴν ἱστορικὴ προσέγγιση τῶν σχέσεων αὐτῶν, ἀντιμετωπίζονται οἱ σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ ἰσχύον Σύνταγμα.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τῆς ὁργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας (μέλη - διακρίσεις, ὄργανα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας) καὶ τῆς διοικήσεώς της. Σημαντικὸ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν τὰ κεφάλαια γιὰ τὴν ἰδιαίτερη νομικὴ μεταχείριση κληρικῶν καὶ μοναχῶν καὶ γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοικητικὴ ἐξουσία.

Τὸ πέμπτο μέρος τοῦ βιβλίου ἀφιερώνεται στὸ ἐκκλησιαστικὸ (οὐσιαστικὸ) ποινικὸ δίκαιο καὶ ἐξετάζει τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀδικήματα καὶ τὶς ἐκκλησιαστικὰς ποινές. Ἐνῶ στὸ ἕκτο μέρος γίνεται ἀναφορὰ στὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια καὶ τὴν ἐφαρμοζόμενη ἐνώπιον αὐτῶν δικονομία. Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ὁ προβληματισμὸς τοῦ συγγραφέα ὡς πρὸς τὴ φύση τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, καὶ αὐτὸ ἔχει πρακτικὴ ἀξία ἐνόψει ἰδίως τοῦ ἄρθρου 6 τῆς ΕὐρΣΔΑ γιὰ τὶς ἀρχές τῆς δίκαιης δίκης.

Τέλος στὸ σύγγραμμα τοῦ καθηγητῆ Ἰω. Κονιδάρη περιλαμβάνεται καὶ παράρτημα ποὺ ἀφιερώνεται στὰ ἰδιαίτερα ἐκκλησιαστικὰ καθεστῶτα (Κρήτης, Ἁγίου Ὁρους, Δωδεκανήσου).

Τὰ παρουσιαζόμενα βιβλία, μὲ τὸ μετρίοφρονα τίτλο «Ἐγχειρίδιο», ἀποτελεῖ ἓνα πλήρη ὁδηγὸ τοῦ ἐφαρμοστῆ τοῦ δικαίου στὸ χωρὸ τοῦ δικαίου τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δικαίου τῆς κρατοῦσας θρησκείας.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗΣ

Dizionario di Omiletica, *a cura di Manlio Sodi - Achille M. Triacca*, Editrice Elle di Ci - Editrice Velar, Torino - Pergamo, 1998.

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1998, παρουσιάστηκε ἐπίσημα στὸ Σαλεσιανὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης τὸ «Λεξικὸ τῆς Ὀμιλητικῆς». Πρόκειται γιὰ ἓνα πολύτιμο πόνημα 247 εἰδικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιστρατεύτηκαν ἀπὸ 20 χῶρες καὶ τρεῖς Ἡπείρους καὶ ἀπὸ ποικίλους κλάδους τῆς Θεολογίας, τῆς Ἑπικοινωνίας καθὼς καὶ ἄλλων ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν.

Τὸ Λεξικόν, γραμμένο στὴν Ἰταλικὴ γλῶσσα, εἶναι ἓνας ὀγκώδης τόμος 1728 σελίδων, ποὺ περιλαμβάνει, κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ, 398 λήμματα καὶ φιλοδοξεῖ νὰ ἀποτελέσει ἓνα ὑπεύθυνο καὶ εὐχρηστο βοήθημα γιὰ τοὺς σύγχρονους κήρυκες τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀφιερωμένο στὸν πάπα Ἰωάννη Παῦλο Β', «θαρραλέο ὁμιλητὴ, ἀγαπητὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἀνθρώπου». Στὶς πρώτες του σελίδες ἀπαντᾷ ἡ παρουσία τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Φλωρεντίας, Πρόλογος ἀπὸ ἔγκριτο Ἰταλὸ δημοσιογράφο καὶ Εἰσαγωγή ἀπὸ τοὺς δύο συντάκτες τοῦ Λεξικοῦ, ποὺ ἐξηγοῦν τοὺς λόγους τῆς συγγραφῆς καὶ τὴ μεθοδολογία ποὺ ἀκολουθήθηκε.

Μὲ βαθὺ σεβασμὸ ἀπέναντι σὲ μία δισχιλιετὴ ὁμιλητικὴ παράδοση καὶ ἔντονη ἀνησυχία γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοὺς σύγχρονους πιστοὺς καὶ ἀπίστους, ποὺ ἀνήκουν σὲ ποικίλα πολιτιστικὰ περιβάλλοντα καὶ ἀντιμετωπίζουν βασικὰ ἢ καὶ καινοφανῆ προβλήματα (π.χ. κοινωνικὴ ἀδικία, εἰτζ), ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, μετὰ τὴ Β' Βατικάνεια Σύνοδο ἀντέδρασε ἀποτελεσματικά.

Τὸ Λεξικὸ δὲν προσφέρει καμία ὑποδειγματικὴ ὁμιλία. Ἀπευθύνεται σὲ ἱεροκλήρυκες, ποὺ θὰ τὸ χρησιμοποιοῦν ὡς πηγὴ πληροφοριῶν, γιὰ νὰ ἀντλοῦν χρήσιμο ὕλικὸ στὴν προετοιμασία τοῦ δικοῦ τους κηρύγματος, λαμβάνοντας ὑπόψη θεμελιώδεις ἀρχές τῆς Ἑπικοινωνίας. Κυρίως ὅτι τὸ μήνυμά τους εἶναι λόγος ἀληθείας, παρακλήσεως καὶ θείας μυσταγωγίας, ἐνῶ οἱ ἀποδέκτες τους, στὶς ποικίλες λατρευτικὲς εὐκαιρίες, ἀνήκουν σ' ἓναν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς προσδιορίζεται ἀπὸ τοὺς κανόνες, ποὺ διέπουν τὴ λειτουργία καὶ τὸ ρόλο τῶν παντοδύναμων σύγχρονων ΜΜΕ.

Ἡ συνειδητοποίηση αὐτῆς τῆς πραγματικότητος καθόρισε καὶ τὶς κατηγορίες τῶν θεμάτων, στὶς ὁποῖες ὑπάγονται τὰ λήμματα τοῦ Λεξικοῦ. Οἱ πυρῆνες, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποῖους περιστρέφονται τὰ ἀλφαβητικὰ λήμματα τοῦ προσεγμένου αὐτοῦ ἔργου εἶναι οἱ ἑξῆς:

1) Ἡ Ἀγία Γραφή προκειμένου νὰ γίνεται σωστή ἡ χρήση της ἀπὸ τοὺς κήρυκες στὶς λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Ἐκκλησίας.

2) Ἡ ἱστορικὴ παρουσίαση τῆς ὁμιλητικῆς παράδοσης, ὡς πρὸς τὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενο (π.χ. 12 στήλες ἀφιερωμένες στὸ λῆμμα «ἄμβων», γιὰ τὴ διαχρονικὴ παρουσίαση ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη ἕως τοὺς Ναοὺς τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου, 77 ἀφιερωμένες στὴν ἱστορικὴ παρουσίαση τοῦ Κηρύγματος, σελ. 1211 - 1249).

3) Οἱ μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες τῶν διαφορῶν ἐποχῶν (π.χ. Ἱ. Χρυσόστομος, οἱ Φραγκισκανοὶ μοναχοὶ κ.λπ.).

4) Ἡ θεολογικὴ διάσταση τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων (π.χ. Ἀνάσταση, Ἐκκλησιολογία).

5) Τὸ λειτουργικὸ ἔτος, τὰ ἱερὰ μυστήρια, οἱ ποικίλες ἐορτές.

6) Ἡ συμβολὴ τῶν ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν (π.χ. τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Κοινωνιολογίας, τῆς Ψυχολογίας, τῆς Παιδαγωγικῆς) στὴν κατανόηση τοῦ ἀποδέκτη καὶ τῶν συγχρόνων καταστάσεων (προβλήματα ὅπως: Ἑίς, Οἰκολογία, Φυλακισμένοι, Πολιτισμός, Ἄθεοι, Ἀσθενεῖς, Τοξικομανεῖς, Χριστιανικὴ Ἀγωγή).

7) Ἡ διατύπωση τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου σὲ διαχριστιανικά - οἰκουμενικά περιβάλλοντα (π.χ. Οἰκουμενισμός, Πολιτισμός, Μὴ Χριστιανικὲς Θρησκείες).

8) Ἡ τεχνικὴ καὶ οἱ κανόνες τῆς Ρητορικῆς καὶ τῆς Ἐπικοινωνίας (π.χ. Πρότυπα μίμησης, Ἐπικοινωνία τῆς μάζας, Τεχνικὲς τῆς Ἐπικοινωνίας, Γλωσσολογία καὶ Θεωρία τῆς Ἐπικοινωνίας).

9) Ἡ Ποιμαντικὴ, ἐφόσον πάνω ἀπὸ ὅλα τὸ κήρυγμα στοχεύει στὴν οἰκοδομὴ τῶν πιστῶν καὶ γιὰ τοὺς περισσότερους ἀποτελεῖ τὴ μόνη τους ἐπαφὴ μὲ τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Λεξικοῦ στὴ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ θεώρηση τῆς Ὁμιλητικῆς εἶναι σημαντικὴ καὶ γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῶν λημμάτων του καὶ γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν κατηγοριῶν, στὶς ὁποῖες ὑπάγονται. Ἡ σοβαρὴ ἐνασχόληση μὲ τοὺς θεμελιώδεις κανόνες τῆς Ἐπικοινωνίας, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τὰ πορίσματα συναφῶν πρὸς τὴν Ὁμιλητικὴ - Ποιμαντικὴ ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν, ἀποδεικνύουν τὴν ἐργήγορση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι σ' ἓναν μεταβαλλόμενο κόσμον καὶ τὸ χρέος τὸ δικό της γιὰ τὴ μετάδοση τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος, λαμβάνοντας ὑπόψη τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ σύγχρονου ἀποδέκτη.

Γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους ἀναγνώστες, ὅχι τόσο ἐκείνους ποὺ τὸ προσεγγίζουν ἐπιστημονικά, ὅσο γιὰ ἐκείνους, ποὺ ἔχουν τὸ χρέος νὰ κη-

ρύττουν, για να πιστέψει ο κόσμος (Μρκ 16, 15, Ρωμ. 10, 17), αποτελεί μία πλούσια συγκεντρωτική δεξαμενή χρήσιμων πληροφοριών για ενδιαφέροντα σύγχρονα κυρίως θέματα.

Παράλληλα, όμως, λειτουργεί και ως αφορμή για ένα γόνιμο προβληματισμό για τις ανάγκες και των Ὁρθοδόξων πιστών, που ζοῦν στὸν ἴδιο κόσμο μὲ τοὺς Χριστιανοὺς τῶν ἄλλων Ὁμολογιῶν καὶ δέχονται τὶς ἴδιες προκλήσεις.

ΔΗΜΗΤΡΑ Α. ΚΟΥΚΟΥΡΑ